

ПЕРЕЖИНСЬКІ ДЗВОНИ

№ 1 (24) РІК VI

ПЕРЕМИШЛЬ • 1997

Cena 2,00 zł

ISSN 1232-1060

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ

Учасникам Конгресу українців у Польщі у зв'язку з 50-річчям акції "Вісла"

Шановні друзі, дорогі брати і сестри!

Минає п'ятдесят років відтоді як українці пережили ще одну трагічну сторінку своєї історії - масову насильницьку депортацію мирного українського населення на території Польщі, відому як акція "Вісла". Десятки тисяч ні в чому невинних людей - серед них жінки і діти - були виселені зі своїх домівок, зігнані з землі, на якій з давніх-давен жили їхні батьки і діди. Тоталітарна система, ім'я якій "сталінізм", у черговий раз засвідчила свою антилюдську сутність і цілковите ігнорування загально визнаних норм і принципів міжнародного права. Зрештою, тодішні політичні режими не менш брутално поводитись не тільки з українцями в ПНР, а й представниками інших національних меншин, у тому числі і поляками в колишньому СРСР.

Україна знає про трагічні наслідки акції "Вісла", які й дотепер позначаються на долях багатьох тисяч польських громадян української національності. Упродовж усього повоєнного часу вони самовіддано працювали на благо Польської держави і заслуговують на те, щоб їхні інтереси були належним чином враховані. Ця тема постійно присутня в українсько-польському діалозі, який успішно розвивається і виходить на рівень стратегічного партнерства. Враховуючи добросусідські відносини між Україною і Республікою Польща та поглиблення взаємодії в усіх сферах, переконаний - акція "Вісла" знайде відповідну оцінку на міждержавному рівні.

Шановні друзі! У ці дні, коли виповнюється п'ятдесят років сумнозвісної акції "Вісла", хочу наголосити на тому, що Україна пам'ятає про своїх синів і дочок, які в силу обставин стали громадянами інших держав і знаходяться за її межами. Ми віддаємо данину поваги усім тим, хто, незважаючи на важкі випробування, зберіг мужність і витримку, свою національну ідентичність. Будуючи незалежну демократичну Українську державу, ми цілком усвідомлюємо, що її майбутнє значною мірою залежить і від того, наскільки кожен українець відчуватиме підтримку історичної батьківщини і, в свою чергу, робитиме все можливе для її розвитку.

Бажаю Конгресові плідної роботи, його учасникам - здоров'я та успіхів.

Леонід Кучма

Зміст

М. Степан: (***)	2
<i>Kongres українців у Польщі</i>	3
Я. Стех: <i>Земле наша, ми тебе любили і від цієї любови ніколи не відмовимось</i>	5
Б. Лепкий: <i>Світова велич Кобзаря</i>	6
Р. Fedusio: <i>Українцы в Wolnym Mieście Gdańsku (1920-1939) (Działalność organizacji ukraińskich na terenie Wolnego Miasta Gdańska)</i>	7
<i>Jaworzno - obóz cierpień biednego ludu</i>	11
Н. Менцінська-Гук: <i>Великдень за ґратами</i>	14
Л. Мазера: <i>Wkład duchownych unickich w ukraińską kulturę muzyczną (zakoczczenie)</i>	16
О. Попович: <i>Перемиський церковний хор "Горі серця"</i>	19
В. Пайташ: <i>Автобіографія автора</i>	22
Е. Zawaleń: <i>Jaska Kogutka cerkiewne pejzaże w drewnie</i>	23
Р. Осташ: <i>Минуле імен</i>	25
І. Галагіда: <i>„Наливаймо браття ...” - спиртні напінки серед запорозьких козаків</i>	26
<i>Відбулося</i>	28
<i>Українські коляди</i>	32
о. Б. Степан: <i>“МЕТАНОЯ” - новий релігійний часопис</i>	32

ПЕРЕМИСЬКІ ДЗВОНИ

№ 1(24)/1997

“ПЕРЕМИСЬКІ ДЗВОНИ” — український незалежний журнал. У ньому — література, мистецтво, суспільно-культурні події, громадсько-політична думка, українська спадщина Переміщини, актуальні теми, ювілеї, коментарі, листи до редакції, оголошення.

Увага: передруки й переклади дозволені за поданням джерел; висловлена думка автора неконечно с поглядами редакції; редакція застерігає собі право скорочувати статті й виправляти мову. Матеріалів не замовлених редакція не повертає.

Пояснення до фото на першій сторінці обкладинки:
Конгрес українців у Польщі - 05.-06.04.1997 р.

Графіка й фото: Андрій Степан ©

Адреса редакції:
“Peremyński Dzwony”
ul. Komisji Edukacji Narodowej 3/2
37-700 Przemyśl
tel. 787 282
e-mail: stepan@inteltele.pl

Редагує редакційний колектив у складі:
Андрій Степан – відповідальний редактор
о. Богдан Степан
Любомира Дева
Анна Кіх
Мирослав Левкович

Постійна співпраця з редакцією:
Катерина Сень
Євген Завалень

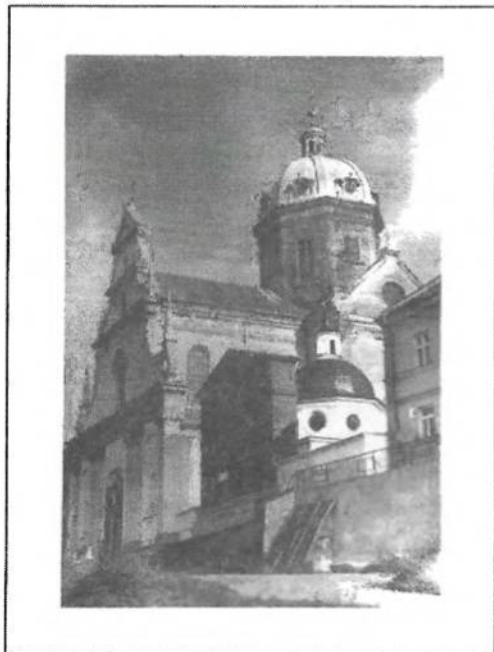
Skład, druk i papier niniejszego numeru “Peremyskich Dzwonów” został sfinansowany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, przy współpracy Związku Ukraińców w Polsce.

Друк: “WIB”
Набір і ломка текстів: “STEPAN design”
© Copyright by “STEPAN design”

ПЕРЕМИСЬКІ ДЗВОНИ

№ 1 РІК 1

ПЕРЕМИШЛЬ СІЧЕНЬ 1992

Перше число "Перемиських дзвонів" з 1992 року

І так, несподівано минає п'ять років існування "Перемиських дзвонів". Маленький журнал, невеликий ювілей... Але, все ж таки приємно.

П'ять років добиваємось до Ваших дверей.

Цього року минає також півстоліття від виселення українців з їх рідних земель. Щоб не говорити про заміри організаторів цієї "вічної прогульки" українців на "Ziemię odzyskaną", відоме одне - вони були впевнені в цьому, що за п'ятдесят років українців у Польщі не буде.

А ми є. У Кракові, Щеціні, Гданську, Ольштині, Варшаві, Люблінні, в Перемишлі... Багато з нас закінчило університети, стало директорами, вчителями, лікарями, бізнесменами, врешті-решт, між українцями є політики й журналісти. Очевидно, думаю про тих українців, які признаються, хто вони є. Саме. Хто ми є?

Хто це такий - сучасний польський українець?

Скільки з нас ще володіє українською мовою? Скільки з нас ще в українській мові думає? Багатьом вже важко писати по-українськи, багатьом також читати. Погано. То що - вертаємося! До рідного села батька, плекати рідну мову. А там - буде як в казці: пац, палочкою чародія, все гарне, рідне, суто українське... Пан директор пасе вівці, пан політик

годус свині... Чому так пишу? Гляньмо реально. Всі вони - директори, бізнесмени - більш потрібні українцям там, де вони до сих пір. По-друге, більшість з нас - українців, синів та онуків переселенців, вже знайшла своє місце в житті - ради чого все міняти? Хто не найшов, хай шукає. Хай їде, але навіщо зараз з цього робити релігію (цікаве, що ті, які нас так захоплюють до повернення на землі батьків, самі дуже добре себе почувають, наприклад, у Варшаві)?

Бути тут, це не значить - забути про коріння.

До джерел можна й треба, вертатися в кожному місці. Тому вартує хоч при нагоді ювілею, не дерти шат непотрібно. Є 1997 рік. Справді багато помінялось, багато можемо. А так мало пробуємо. На мить тільки повернімося до справи перемиського купола. Питання до всіх українців у Польщі:

-Хто може з Вас сказати, що зробив все, щоб його врятувати?

Ніхто. Ні отці, ні борці, ні ми - звичайні. Євреям у Варшаві спалили одні двері - світ про це дізнався в одну мить. Нам купола розбирали не мить, а трохи довше. Факт - деякі про це навіть почули. Але тоді, коли купола вже не було.

Час прокинутись, українці.

Час відкинути свої комплекси. Час вішати на своїх дверях повні імена й прізвища. Нема чого соромитися - Остапе чи Тарасе (що, погано кажу? Мало то наших Миколаїв на роботі кличуть "Janie", або скільки знаєте дверей, де як в садку - написано "Jurek", бо прізвище надто значне, прикладово кінчається на -ко, або -ий).

Ми мудрі, цікаві, та все ж таки далі українці.

Ніхто за нас нічого не полагодиць. Тому нам - не польським владам - треба боротись за нормальне, спокійне життя в Польщі. А з нами, як в дотепі про чоловіка, який просить Бога, щоб той поміг йому виграти в "toto-lotka". На це відказує йому Бог: - Петре! Дай мені шансу! Купи купон!

Тому даймо собі шансу. Це наше діло, щоб поляки привикли, що ми є біля них, та будемо. Наше діло також, щоб наші діти володіли українською мовою, знали про свою історію. Важко? Нормально. Півстоліття могло хватити, щоб відтяти нам коріння, а так не сталося. Ми є. Кращі, гірші? Інші. "Перемиські дзвони" від п'ятого року є доказом на це, що не місце найважливіше. Не місце, а людина - її віра, розум, знання. "П.Д." - символ пошукання коріння, історії з сучасністю та реаліями. "П.Д." - доказ, що так також можна. Пишемо передусім про історію, про наші рідні землі - а живемо усюди: в Сопоті, Варшаві, Перемишлі, Гурку. Тому, аж проситься такий клич з нагоди ювілею: "Гей! Світове село!

Гей! Українці! Кінець підпілля - вилазьте!"

Марія Стенан

КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ

Польські українці мали своє п'ять хвилин! П'ятого й шостого квітня, у зв'язку з 50-річчям акції "Вісла", у Варшаві відбувся Конгрес українців у Польщі. Появилися ми у всіх засобах масової інформації. Говорили про нас, писали про акцію "Вісла", як ще ніколи досі. Про нас – польських українців, які домагаються від президента та прем'єра ліквідації наслідків акції "Вісла", від депутатів польського Сейму однозначного засудження цієї акції, як злочину проти подства. Треба було аж півстоліття, щоб ми могли голосно сказати, як було насправді. Що з того буде, побачимо. Здається, що тим разом зробили ми все. Але не будьмо наївні. Те що сталось, це шойно початок боротьби за нормальність. Шойно почали ми ломати стереотип гидкого резуна-українця. Доказом на це, хай буде думка висказана Марком Боровським для "Gazety Wyborczej": (07.04.97) – "Na razie nie widzę szansy, aby Sejm potępił Akcję Wisła (...). Akcja była konsekwencją, a nie przyczyną pewnych wydarzeń (...). Ci Ukraińcy nie byli ludem spokojnym i cichym, ówczesna władza musiała coś zrobić, reagować." Так думає більшість поляків. Можемо кричати, можемо затискати зуби - в нас нема виходу. Треба нам спокійно показувати полякам, часом проти їх волі, як було насправді. Пану Боровському певно займе трохи часу зрозуміння, що коли б 150 тисяч українців, яких вигнано з їх земель, справді було такими збунтованими та неспокійними, як вірить пан віцемаршалеk Сейму, то їх по-перше – не дали б ради вивезти, по-друге – швидко вернулися б назад.

Внизу друкуємо фрагменти документів, які опрацьовані Конгресом.

До українців у Польщі

Дорогі Брати і Сестри,

(...) Хоч не всім, але значній частині, затаврованих буквою В, вдалося вижити і зберегти свою національну тотожність. Після багатьох років замовчування і пригнічення відродилися українські Церкви, діють школи з українською мовою навчання, існують осередки української культури (світлиці, гуртки художньої самодіяльності, видавництва, товариства). Правда, що існуючий стан не забезпечує всіх потреб українців, зокрема внаслідок розпорошення по всій території Польщі. Багато справ очікує справедливого вирішення - це перш за все ліквідація наслідків злочинної акції "Вісла", повернення громадського, церковного і приватного майна, визнання українських в'язнів концтабору в Явожні жертвами репресії польського тоталітарного режиму, вирішення справи встановлення намогильних пам'ятників жертвам війни і підлявочення

трагічних подій. Все ще побутує в широких масах польського суспільства негативний стереотип українця, що у великій мірі обмежує особисту свободу і не дає змоги вповні проявити себе особам української національності.

(...) Збуваються пророчі слова Івана Франка - українського Мойсея, спрямовані до українського народу:

Та прийде час, і ти возгнистим видом

Засяєш у народів вольних колі...

Щастя Боже нашому народові в Україні та всюди поза її межами сущому.

Слава Україні!

Конгрес українців у Польщі

Варшава, 06.04.1997 р.

Звернення до України

(...) У 50-ту річницю акції "Вісла" ми – представники українських організацій, Церков, установ та окремих середовищ – зібрані на Конгресі українців у Польщі, врочисто заявляємо перед Україною, перед усім українським народом: *вітри історії не знищили нашого народу! Ми вистояли, ми є, ми будемо!.*

(...)

Конгрес українців у Польщі

Варшава, 06.04.1997 р.

Apel do Posłów na Sejm Rzeczypospolitej Polskiej

W bieżącym roku mija 50. rocznica Akcji Wisła (...)

Zasadniczym celem przesiedlenia osadników W - napisano w rządowych dokumentach w 1947 roku - jest ich pełna asymilacja w nowym środowisku polskim, dolożyć należy wszelkich wysiłków, aby cel ten był osiągnięty. Nie używać w stosunku do tych osadników określenia Ukraińiec. (...)

W dniu 3 sierpnia 1990 roku Senat RP w specjalnej uchwale odniósł się do działań władz komunistycznych:

Senat Rzeczypospolitej Polskiej potępił akcję Wisła, w której zastosowano - właściwą dla systemów totalitarnych - zasadę odpowiedzialności zbiorowej. Senat Rzeczypospolitej Polskiej dążyć będzie do tego, aby naprawione zostały - na ile to możliwe - krzywdy powstałe w wyniku tej Akcji.

Zapowiedzi tej, podobnej do wielu składanych w ciągu minionych kilku lat, nie zrealizowano.

Kongres Ukraińców w Polsce zwraca się do Posłów na Sejm RP o potępienie Akcji Wisła, co stworzyloby odpowiednie warunki prawne do likwidacji skutków deportacji.

Odnosi się to w szczególności do:

a) udzielenia pomocy Państwa osobom pragnącym powrócić na ziemię ojczyste;

b) zwrotu mienia osobom wysiedlonym lub ich następcom prawnym;

c) nadania osobom więzionym w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie uprawnień przyznanym innym ofiarom represji stalinowskich;

d) zwrotu mienia osób prawnych obecnie funkcjonującym organizacjom ukraińskim;

e) godnego pochowania i upamiętnienia ofiar wojny i okresu powojennego.

Kongres Ukraińców w Polsce

Warszawa, 6 kwietnia 1997

Pan
Aleksander Kwaśniewski
Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej
Pan
Włodzimierz Cimoszewicz
Prezes Rady Ministrów

My, przedstawiciele społeczności ukraińskiej, zebrani na Kongresie Ukraińców w Polsce zwołanym w 50. rocznicę Akcji Wisła, zwracamy się do władz Rzeczypospolitej Polskiej o likwidację następstw deportacji Ukraińców z ojczystych ziem Łemkowszczyzny, Bojkowszczyzny, Nadsania, Chełmszczyzny i Południowego Podlasia.

Celem tej akcji było ostateczne rozwiązanie kwestii ukraińskiej w Polsce. (...)

Od pięćdziesięciu lat domagamy się zadośćuczynienia za doznane krzywdy. Nasze dotychczasowe starania były prawie bezskuteczne. Liczne zapowiedzi przedstawicieli najwyższych władz państwowych o bliskim i pozytywnym rozwiązaniu naszych problemów nie zostały zrealizowane. (...)

(...) W 50. rocznicę Akcji Wisła zwracamy się do najwyższych władz Rzeczypospolitej Polskiej o rozwiązanie najistotniejszych problemów Ukraińców w Polsce a mianowicie:

a) zwrotu mienia osobom wysiedlonym lub i ch następcom prawnym;

b) udzielenia pomocy Państwa osobom pragnącym powrócić na ziemię ojczyste;

c) nadanie osobom więzionym w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie uprawnień przyznanych innym ofiarom represji stalinowskich;

d) zwrotu mienia osób prawnych obecnie funkcjonującym organizacjom ukraińskim;

e) godnego pochowania i upamiętnienia ofiar wojny i okresu powojennego.

Mamy nadzieję, że w 50. rocznicę Akcji Wisła władze Rzeczypospolitej Polskiej naprawią krzywdę dziejową, której znali obywatele narodowości ukraińskiej.

Kongres Ukraińców w Polsce

Warszawa, 6 kwietnia 1997 r.

Leszek Kubicki
Minister Sprawiedliwości

(...) Uczestnicy Kongresu Ukraińców w Polsce (...) uważają za konieczne przeprowadzenie przez organa ścigania Rzeczypospolitej Polskiej, śledztwa w sprawie przestępstw popełnionych w latach 1944-1947. Za szczególnie ważne uważamy

wyjaśnienie okoliczności związanych z dokonywanymi przez oddziały Ludowego Wojska Polskiego, funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej, Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego pacyfikacjami ukraińskich wsi oraz aktów przemocy wobec ludności cywilnej. W związku z przyjęciem przez Sejm Ustawy o nieprzedawnianiu zbrodni ludobójstwa oraz zbrodni stalinowskich oraz brakiem rezultatów śledztw, prowadzonych w tej sprawie przez Główną Komisję Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu wnosimy o:

1) ustalenie winnych stosowania przymusu, niezgodnie z umową zawartą 9 września 1944 r. pomiędzy PKWN a rządem URSR, w trakcie wysiedlania do ZSRR obywateli polskich narodowości ukraińskiej;

2) wszczęcie przez Prokuraturę Generalną oddzielnego śledztwa w sprawie przestępstw popełnionych na szkodę obywateli polskich narodowości ukraińskiej dokonanych w okresie od lipca 1944 do października 1956 r. a w szczególności ustalenia sprawców masowych zabójstw dokonanych w następujących miejscowościach:

- zbiorowego zabójstwa w dniu 9 lipca 1946 r. mieszkańców wsi Terka;

- zbiorowego zabójstwa w dniu 24-25 stycznia 1945 r. mieszkańców wsi Zawadka Morochowska;

- zbiorowego zabójstwa w dniu 17-19 kwietnia 1945 r. mieszkańców wsi Malkowice;

- zbiorowego zabójstwa w dniu 10 października 1944 r. mieszkańców wsi Lubliniec Stary i Lubliniec Nowy;

- zbiorowego zabójstwa w dniu 21 marca 1945 r. mieszkańców wsi Lubliniec Stary;

- masowych zabójstw w marcu 1945 r. mieszkańców wsi Piskorowice;

- masowych zabójstw mieszkańców wsi Gorajec;

- zbiorowego zabójstwa w dniu 16 marca 1945 r. 10 mieszkańców wsi Leszczawa Górna;

- stosowania niedozwolonych praktyk śledczych, przez funkcjonariuszy MBP wobec osób podejrzanych o przynależność do ukraińskich organizacji podziemnych;

Kongres Ukraińców w Polsce

Warszawa, 6 kwietnia 1997 r.

Posłanie do Narodu Polskiego

Zebrani w 50. rocznicę Akcji Wisła na Kongresie Ukraińców w Polsce my, przedstawiciele społeczności ukraińskiej, (...) zwracamy się do Narodu Polskiego z posłaniem pojednania i przebaczenia. (...)

Od 50. lat bezskutecznie domagamy się likwidacji skutków Akcji Wisła. Domagamy się tego, aby zatriumfowała prawda i sprawiedliwość. Upatrujemy w tym istotny czynnik gwarancji należnych nam praw w Rzeczypospolitej Polskiej i włączenia do wspólnoty tej pełnoprawnych obywateli. Będzie to ważny krok na drodze pojednania polsko-ukraińskiego. (...)

Kongres Ukraińców w Polsce

Warszawa, 6 kwietnia 1997 r.

Земле наша, ми тебе любили і від цієї любови ніколи не відмовимось

*– Мати моя, земле свята. Де взяти тієї сили,
де взяти тої великої любови і віри, щоб двигнути Тебе,
щоб підняти Тебе із сліз неволі. З кайданів
та дати Тобі Твою власну силу. Волю і честь.
Сава Криlach "Самостійник", Львів 1938 р.*

Звичайне обличчя землі швидко міняється, проте земля, де народився залишається завжди в серці та сама. Ступаючи по цій землі, відчувася, що вона до нас говорить, чимсь манить. Скаржитесь словами скривдженої матері, від якої діти розійшлися по світу.

Після довгих років я знов стою на цьому місці, де провів дитячі роки. Стою і, немов остовпілий, підношу маленьку грудку землі, яка нас кормила, в лоні якої є життєдайне тіло, в якій зберігається прабабківський піт і кров мого роду. Ця маленька грудочка землі відновлює в почуттях велику духову злуку зі своїм родом. В пам'яті проходять картини, немов кадри із фільмової стрічки. Я прийшов до Тебе, моя земле, щоб не лише Тобі поклонитись, але прийшов чесно, щоб себе віднайти у Твоєму лоні. В цій символічній грудочці я відчуваю, що наново переживаю ці радісні хвилини і також ці великі події, які вписалися в літопис мого роду, а разом із тим змінили нашу долю, моя "свята" земле. Ти, моя земле, була свідком наших злетів і наших упадків, нашого щастя і нашого горя, наших осягів і нашої страсти. Все це зворушує до болю, але разом із тим воно нас скріплює у глибоку набожність і пошану, зміцнює відчуття стійких, здорових національно-історичних підвалів, на яких встоявся наш рід від своєї давнини. Йдучи, зустрічаю при дорозі якийсь камінь, вдивляюся у нього і він якось стає мені рідний, відходжу даліше і повертаю свій зір, і шкода стало, бо тільки він лишився, а все інше ворог знищив на цій землі, щоб по роках її відновлювати на власний лад.

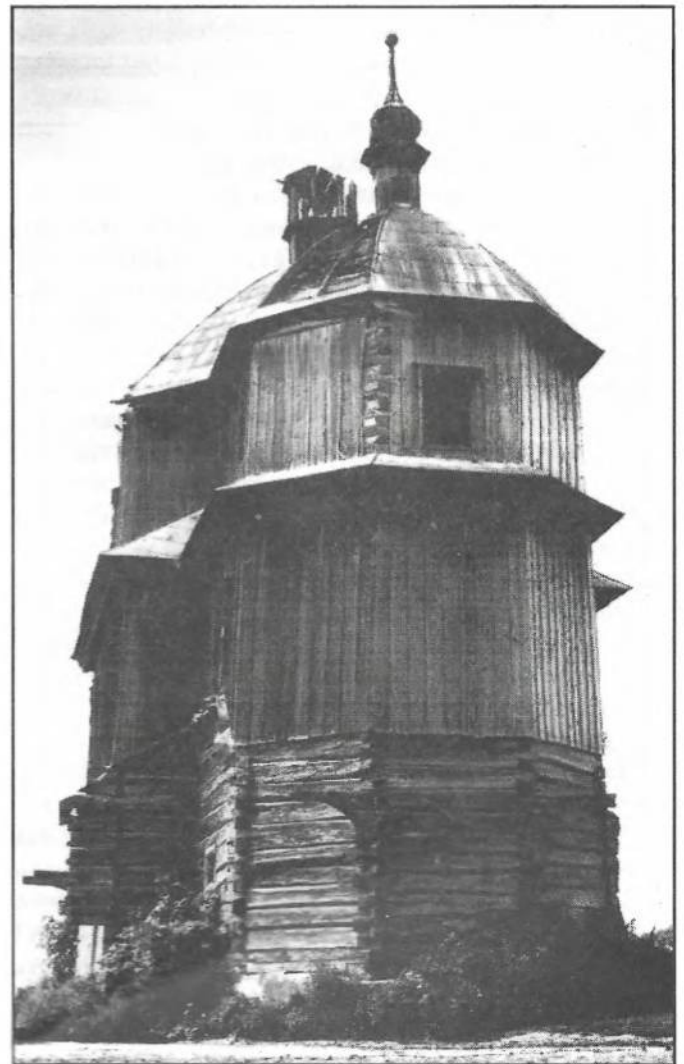
Люблю Тебе, моя рідна земле, не за те, що Ти якась особлива, але тільки за те, що ти моя. І так, як не можу відректися свого імени та прізвища, як не можу відректися своїх батьків, яких ніби в мене з роду не було, як не можу відректися своєї нації, яку успадкував через народження. так ніколи не відречуся Тебе. Я тішуся, що серце моє не було і ніколи не буде байдужим до Тебе, рідна земле.

Яка ж це була гарна традиція, землі було обмаль, але при кожній закономірно і в тих багатших, і в тих бідніших був обов'язково городець, в якому росли барвінок, васильки, волошки, гвоздики, дзвіночки, глядіолі та всякого роду багатство. всього не перелічити. Ці рослини своїми властивостями берегли від усякого зла, а своїми запахами все нагадували рідну домівку. Люблю тебе, люблю до болю, мій над Солокією краю – чудова перлина української землі.

Хоча так склалося, що так далеко від тебе, моя рідна стороно, живу я, але в думках моїх ти, рідний краю, завжди був і залишася моєю окрасою і насолодою.

Перегортаючи сторінки наукової праці "Угнівщина у глибині віків", автором якої є Ярослав Пастернак, я довідуєсь, що на основі археологічних дослідів, людське життя на моїй землі існувало ще за кам'яної доби (8000-5000 літ до Христа). Жили на цій землі якісь племена кочовників, які займалися полюванням і риболовством. В тих віддалених часах Солокія – ліва пригоча Бугу, була рікою значно ширшою і глибиною від сучасного її руслу. Неодноразово її води приносили і шкоди, виливаючись на береги міст Угнова, Белза, Червонограду і околицьних колоній. Довжина її ледве сягає 71 км. Терен, через який протікає Солокія, в давні часи був надзвичайно забалтений, майже до 19 ст. були такі місця, де людська нога не стояла.

Людське життя в цьому терені існувало далеко-далеко до нашої ери. Про це життя нас переконують численні археологічні знаходи кремінного знаряддя. Були знайдені сокири, зі шліфованим лезом, гарно вироблені серпи, пилки, списи, різачки, стріли, а навіть

Вербіця – церква з 1887 р. св. Михаїла (завалена 14.02.1992 р.)
Фото Андрій Степан (1986 р.)

знаходили оригінальний лодський посуд. У наукових працях задокументовані такі знахідки у Василеві, Карові, Корчеві, Піддубцях і Вербиці.

Київський археолог В. Данилевич вважає мешканців тих околиць праслав'янами, що виглядає на дуже правдоподібне і що вони були підложжям нашого праплемін дулібів. Про цих дулібів вже Київський літописець згадує і називає їх нащадками неолітичних надбужанців. За Перемиського князівства ці території входили в його склад. Це сприяло в першу чергу розвитку ремісництва, шевства, ткацтва, кушнірства, гончарства, що допомагало торгівельному обміну і тим підносило матеріальний і культурний рівень мешканців тих земель. Варто пригадати, за якими законами розвивалося тодішнє ремісництво. Кожна окрема місцевість займалася розвитком якоїсь певної ділянки виробництва товару. Часто від назв продукowanego товару походили назви даних місцевостей. Інші місцевості приймали свої назви від ім'я власника місцевості або від характерних рослин, які переважали тут.

Слово Вербиця і її околиці зазнали нечуваного погрому від агресії і наїзду татар. У 1621 р. такий набіг задав великої шкоди населенню, а через три роки після цього походу прийшла на уцілілих мешканців нова пошесть зарази, яка забрала життя багатьом із них. Через с. Вербицю в 17 ст. на Замость ішли козацькі полки під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. Цей похід мав надзвичайно велике значення в пробудженні національної свідомості населення.

Доказом того може послужити факт, що мешканці села Вербиці масово взяли участь у рядах Січових Стрільців в УГА у визвольній боротьбі 1917-1920 рр. і в тих боях проявили особливий героїзм і мужність. Коментуючи цю мужність, Андрій Шустикевич написав статтю "Найзавзятіший бій під Угновом", в якій велику увагу приділив рядовому вояцтву з Вербиці, а зокрема командирові цієї боротьби, який був мешканцем с. Вербиця, Іванові Пушкарєві, студентові медицини. На жаль, ця патріотична постать, великий надійний провідник військової справи, на Різдва Свята під Махновом був поранений поляками, в тяжкому стані довезений до рідного села Вербиця, де помер. Доказом його героїзму і загальної пошани народу до нього був факт, що його портрет до II світової війни висів серед провідних діячів України в усіх читальнях Угнівської округи.

Вербиця належала до тих ініціативних і героїчних місцевостей, де вперше вночі з 1 на 2 листопада 1918 р. було роззброєно австрійську жандармерію, яка квартирувала в селі, а зброю було передано в руки воюючої української сторони.

Ярослав Стех

"Новий шлях" ч. 3 (січень '96 р.)

(Далі буде)

Світова велич Кобзаря

Слава Тараса Шевченка росте з дня на день, а вдячність земляків стає прямо Безпримірною. Жоден нарід не споминає своїх великих синів так сердечно, як українці Шевченка.

У своїх творах він, неначе в чистому дзеркалі, дав образ страшної дійсності й славної минувшини українського народу, щоб ми на цей образ дивилися і розуміли своє становище у світі і в житті, щоб ми тужили за минулим добром, боролись з сучасним лихом та добивалися до кращого майбутнього. Основою того кращого майбутнього вважав він суспільну вільність і державну незалежність. Він у ясных і простих словах подав нам високоморальні науки й вказівки, був політичним ідеологом і став народним провідником, аж до пинішньої хвилини. В кожному важливішому моменті, в кожній тривозі та скрутій свідомий українець повертається до творів Шевченка, шукаючи і знаходячи в них пораду й розвагу.

Своїм життям, своєю наскрізь українською вдачею Шевченко дав нам приклад доброго, ідейного українського патріота, невгнутаго борця за волю, апостола правди, мира та братання. Він зробив наше слово струною, що грає, і мечем, що рубає; універсальним інструментом наших думок і почувань, а визвольвши українця з рабських оков блазня-весельчака і наймита-послугача, поставив на сторожі національну окремішність та державну незалежність. Без Нього... хто знає, що було б з нами!

Богдан Ленкий

Ukraińcy w Wolnym Mieście Gdańsku (1920-1939)

(Działalność organizacji ukraińskich na terenie Wolnego Miasta Gdańska)

Wwielonarodowościowym, wielokulturowym i wielowyznaniowym Wolnym Mieście Gdańsku, jakim było ono w okresie międzywojennym, obok Niemców, Polaków, Żydów, Rosjan, Anglików, Francuzów, Estończyków, Chorwatów, znaleźli miejsce dla swej działalności również i Ukraińcy.

W niniejszym artykule, przedstawiam działalność Ukraińców w W. M. Gdańsku w latach 1920-1939, skupiającą się przede wszystkim wokół działań UWO - OUN. Nie zajmuję się tu okresem sprzed 1920 roku oraz obecnością młodzieży ukraińskiej na Politechnice Gdańskiej.

Ukraińcy do Gdańska przybywali z byłego imperium rosyjskiego - byli żołnierze armii carskiej, żołnierze z armii Symona Petlury, także przyjeżdżali tu Ukraińcy z państwa polskiego - działacze OUN, komuniści, hetmańcy, studenci i robotnicy. Pobyt Ukraińców, będących obywatelami państwa polskiego, umożliwiał art. 104 traktatu wersalskiego, którego punkt 5 brzmiał: „[...] żadne różnice nie będą czynione w W.M. Gdańsku na szkodę obywateli polskich”¹. Przybywali tu z przyczyn ekonomicznych (w poszukiwaniu pracy), przede wszystkim jednak z przyczyn politycznych.

Ukraińcy, którzy nie pogodzili się z brakiem własnego niepodległego państwa, nadal kontynuowali o nie walkę. Prowadzili ją różnymi metodami i środkami, zarówno w kraju jak i poza nim, z terytoriów różnych państw, w zależności od aktualnej sytuacji politycznej i przychylności wobec ruchu ukraińskiego. Ośrodkiem działalności ukraińskiej stało się również Wolne Miasto Gdańsk.

Położenie geopolityczne, status, struktura narodowościowa, wyjątkowa pozycja w stosunkach polsko-niemieckich, łatwość komunikacyjna z Polską i Niemcami, wszystkie te cechy predystynowały Wolne Miasto na siedzibę ukraińskiej działalności. Nie bez znaczenia było tu również, jeśli nie przychylnie, to co najmniej zyczyliwe, nastawienie gdańskich władz wobec działalności ukraińskiej, mające swe źródło w specyfice stosunków ukraińsko-niemieckich, jak też w złych stosunkach polsko-gdańskich, polsko-niemieckich i polsko-ukraińskich.

Prawdopodobnie pierwszymi Ukraińcami w Wolnym Mieście Gdańsku byli ukraińscy żołnierze z carskiej armii rosyjskiej, dawni obywatele państwa rosyjskiego, którzy dotarli tu wraz z niedobitkami oddziałów kontrrewolucyjnych. Państwa Ententy usiłowały zaangażować je do dalszej walki z Rosją Radziecką, toteż umożliwiały im tu pobyt. Ukraińcy przybywali tu też wraz z Rosjanami, po wydaleniu ich z granic Rzeczypospolitej, gdzie stali się niepożądanymi cudzoziemcami, po zawarciu 18.03.1921 roku traktatu pokojowego z Rosją i Ukrainą Radziecką oraz po wydaniu w tymże roku przez polskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych rozporządzenia w sprawie wysiedlenia „żywiolów obcych”, prowadzących szkodliwą dla państwa działalność, które napłynęły z Rosji po 1920 roku. Ogółem, w okresie od marca 1919 roku do końca 1923 roku

przez Gdańsk przepłynęło około 50-70 tysięcy byłych obywateli imperium rosyjskiego. Ukraińcy, po zaledwie kilkutygodniowym lub kilkumiesięcznym pobycie, wyjeżdżali z Gdańska dalej - do Francji, Niemiec i innych krajów. Były również osoby, które z różnych względów, obierały Gdańsk za miejsce dłuższego bądź też stałego pobytu. W połowie 1924 roku w liczbie 12. tysięcy wychodźców, zarejestrowanych w gdańskim urzędzie meldunkowym, mających stałe bądź okresowe, tj. dłuższe niż półroczne, zezwolenia na przebywanie na terytorium Wolnego Miasta, było około dwóch i pół tysiąca Rosjan i Ukraińców. Wśród tej liczby, 99 osób miało obywatelstwo gdańskie².

Według innych ustaleń, w 1924 roku, Ukraińców stale przebywających w Gdańsku było około dwustu³.

Ukraińcy (pracujący i studenci) powołali do życia organizację pod nazwą „Ukraińska Hromada”. Pozostawała ona pod wpływami UWO, a następnie OUN. „Hromada”, upoważniona przez władze gdańskie, wydawała zaświadczenia, honorowane przez władze niemieckie jako dokumenty upoważniające do przekraczania granicy gdańsko-niemieckiej. Umożliwiała one często ściganym przez władze polskie na szybki przejazd do Niemiec. „Hromada”, wspólnie z ukraińskimi organizacjami studenckimi, organizowała obchody ukraińskich świąt narodowych i religijnych, jak: 22 stycznia - rocznica ogłoszenia IV Uniwersału (22.01.1918 r), proklamującego pełną suwerenność Ukrainy; 9 lutego - rocznica traktatu pokojowego, podpisanego w Brześciu między Niemcami, Austro-Węgrami, Bułgarią, Turcją a Ukraińską Republiką Ludową (9.02.1918 r.); 19 października - rocznica proklamowania Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej (19.10.1918 r.).

Jak wyglądało życie religijne Ukraińców w Gdańsku? Prawdopodobnie w większości byli oni wyznania greckokatolickiego, gdyż przeważnie pochodzili z Galicji Wschodniej. Msze święte odprawiano okazjonalnie, przy organizacji rocznic świąt narodowych, które celebrował ksiądz Petro Werhun z Berlina.

Wykorzystując sytuację i położenie W.M. Gdańska, oraz napływ Ukraińców, rozwinęła tu swą działalność „Ukraińska Wojskowa Organizacja” (UWO).

UWO utworzyła w Europie i Ameryce swe ekspozytury, tzw. stancje. Założono ją też i w Gdańsku. Działalność UWO w Gdańsku przejawiała się w różnych formach. Były to zebrania, konferencje, organizacja obchodów rocznic świąt narodowych, szkolenia wojskowe, prowadzenie proukraińskiej akcji propagandowej wśród gdańszczan, przemyt do Polski prasy ukraińskiej, pieniędzy, broni, materiałów wybuchowych. UWO podporządkowała sobie inne ukraińskie organizacje, działające na terenie Gdańska, np. „Osnowa”, „Zarewo”, „Ukraińska Hromada”. Członkami gdańskiego oddziału UWO byli głównie ukraińscy studenci, pobierający naukę na miejscowej uczelni.

Osobom ściganym przez polskie władze, gdańskie UWO umożliwiało szybki i bezpieczny przejazd przez Gdańsk. Dawano im schronienie, wyżywienie oraz zaopatrywano w odpowiednie dokumenty. Z możliwości tej skorzystał m.in.: J. Konowalec, gdy jesienią 1922 roku, po aresztowaniach członków UWO przez lwowską policję, musiał wyjechać z Polski. Mychajło Hnatiw zamieszany w zabójstwo Tadeusza Hołówki, jak też Mykoła Łebed', podejrzewany o udział w zamachu na ministra spraw wewnętrznych Polski, Bronisława Picrackiego.

Na przełomie stycznia i lutego 1923 roku w Gdańsku odbył się zjazd komendantów okręgów UWO. Przybyli m.in. J. Ko-

nowalec oraz Wołodymyr Celewycz, delegat Jewhena Petruszewyca, szefa rządu ZURL na emigracji. Berlin wyznaczono na siedzibę Naczelnej Komendy UWO (dokąd przeniesiono ją w 1926 roku), skąd przez Gdańsk można było utrzymywać lepszy kontakt z krajem (czyli Galicją Wschodnią i Wołyniem). Określono też cele działalności: tworzenie aparatu kadrowego dla przyszłej armii ukraińskiej oraz walka z tzw. ugodowcami.

Jedną z najważniejszych form pracy UWO były szkolenia wojskowe. Organizacje polityczne emigracji ukraińskiej rozumiały, że niepodległość można osiągnąć przede wszystkim walką zbrojną, ale żadna z nich nie rozwijała w tym kierunku tak energicznej i wszechstronnej akcji jak UWO.

Na przełomie 1925 i 1926 roku zorganizowano w Gdańsku półroczny kurs dla tzw. starszyn, tj. oficerów i podoficerów. Kurs ten ukończyło w sumie 110 osób. Był to jeden z największych tego rodzaju, zorganizowanych w Gdańsku, kursów. Oprócz kursów o charakterze ogólnowojskowym, organizowano także specjalistyczne kursy szkoleniowe dla tzw. oddziałów bojowych, które przeznaczone były do wykonywania zadań specjalnych m.in. zamachów. Również w Gdańsku istniał taki oddział bojowy liczący 8 osób, rekrutujących się spośród ukraińskich studentów Politechniki Gdańskiej.

Przy organizacji szkoleń wojskowych pomagała UWO Reichswehra. W wyniku porozumienia J. Konowalca z Reichswehrą z 1923 roku umożliwiono członkom UWO szkolenie i odbywanie służby oficerskiej w jej szeregach, a niemieccy oficerowie byli wykładowcami na kursach UWO. Niemcy zaopatrywali też UWO w broń, amunicję i materiały wybuchowe.

W 1928 roku utworzono w Gdańsku szkołę dla ukraińskich dowódców. Po jej ukończeniu, elewi otrzymywali stopnie oficerskie. Uczestniczyli w nich prawdopodobnie znani z lat późniejszych działacze UWO: Roman Szuchewycz, Stepan Bandera, Mykola Łebed'.

Po utworzeniu w 1929 roku „Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów” (OUN), W. M. Gdańsk, po zmianach, włączono obok Niemiec, Austrii i Czechosłowacji, do tzw. terenu środkowoeuropejskiego.

Na czele gdańskiego oddziału UWO-OUN, tzw. klityny (widdilu, oseredka), stała „uprawa” (zarząd), złożona z „keriwnyka” (przewodniczący, kierownik) i dwóch członków. Członkami UWO-OUN byli przeważnie studenci politechniki - najbardziej wyrobieni politycznie i ideologicznie Ukraińcy z terenu Gdańska. Członków dzielono na tych, którzy działali otwarcie (oficjalnie) oraz na zakonspirowanych, przeznaczonych do pracy w kraju, tzw. dwójki, np. chemiczna i kurierska. Członkowie oficjalni i zakonspirowani, za względu na bezpieczeństwo, nie wiedzieli nawzajem o swej przynależności i pełnionych funkcjach. Działalność OUN miała na celu rozwijanie i pogłębianie świadomości politycznej swych członków, przygotowywanie do politycznej i społecznej pracy na rzecz ojczyzny w kraju i za granicą.

Ekspozytura gdańska stworzyła skład broni i laboratorium chemiczne. Podjęto też próbę budowy nadajnika radiowego.

W 1931 roku, z polecenia J. Konowalca, utworzono w Gdańsku Biuro Prasowe i Informacyjne (podobnie jak w Berlinie, Pradze, Genewie), którego celem było propagowanie sprawy ukraińskiej, szukanie dla niej poparcia, podkreślanie dziejowej misji Ukrainy, jako wału ochronnego przeciw ekspansji imperializmu rosyjskiego na Europę, ukazywanie europejskiej opinii publicznej trudnej sytuacji Ukraińców pod „okupacją polską”. Pod redakcją studenta Andrija Fedyna wydawano w języku niemieckim „Biuletyn Informacyjny”, traktujący o sprawach ukraińskich, przeznaczony dla gdańskiej prasy, polityków, instytutów, bibliotek. W tym celu uruchomiono drukarnię. Tu też przez pewien czas drukowano „Surmę”, organ prasowy UWO-OUN.

Nadal przez Gdańsk przetrucano do Polski prasę, broń, amunicję i materiały wybuchowe. Wykorzystywano w tym celu dwie drogi. Pierwsza - statkiem wycieczkowym z Gdańska na Hel. druga - przez Sopot i Orłowo do Gdyni. Przerzutem zajmowały się specjalnie do tego przygotowane osoby, jak też ukraińskie duchowieństwo i posłowie z Polski. Celem usprawnienia przerzutu, w Gdyni utworzono specjalną komórkę. Przez Gdańsk przepływała większość przesyłek pieniężnych, przeznaczonych dla ukraińskich organizacji w kraju. Korzystano z pomocy banków gdańskich, w których UWO/OUN miało zakonspirowane konta oraz z usług niektórych firm gdańskich i ich filii w Polsce, które były ich kontaktowanymi skrynkami. Wymieńmy tu dla przykładu gdańską firmę spedycyjną C. Hartwig.

Podobnie jak w latach dwudziestych, również na początku lat trzydziestych Gdańsk był miejscem spotkań działaczy UWO-OUN oraz szkoleń wojskowych. Na spotkania organizacyjne przybywali tu kilkakrotnie J. Konowalec, S. Bandera, Jarosław Stečko, Wołodymyr Martynec'. W 1933 roku miała w Gdańsku miejsce konferencja, w której udział wziął J. Konowalec, A. Fedyna oraz nie znany z nazwiska, szef sztabu głównego

jednego z państw europejskich. Omawiano sprawę mobilizacji ukraińskiego podziemia na wypadek wojny z Polską, określono jej metody i punkty, sprawy mundurowe, zbrojeniowe itp.

W 1931 roku z polecenia J. Konowalca, a pod dowództwem gen. Mykoly Kapustianskocho, byłego żołnierza armii Petlury, zorganizowano w różnych miastach Europy, w tym i w Gdańsku, sieć tzw. gniazd, czyli wojskowych ośrodków szkoleniowych. Omawiano na nich: analizę obecnej sytuacji międzynarodowej z punktu widzenia możliwości wybuchu wojny, analizę nowoczesnych sposobów prowadzenia wojny z uwzględnieniem środków technicznych i chemicznych, wywiad wojskowy i jego zadania, rodzaje broni, „wojnę domową”, z uwzględnieniem przygotowań do wywołania rozruchów, technikę bojów ulicznych⁴.

Przez Gdańsk przejeżdżały również grupy członków UWO-OUN w drodze do Prus Wschodnich, gdzie odbywały się szkolenia wojskowe.

W związku z rysującym się zbliżeniem polsko-niemieckim i aresztowaniami członków OUN w Czechosłowacji, J. Konowalec podjął decyzję o reorganizacji gdańskiej ekspozytury. Misję reorganizacji powierzono Rico Jaremu, który w tym celu na przełomie listopada i grudnia 1933 roku przyjechał do Gdańska. Ekspozytura otrzymała kryptonim „Mimoziwka”, „Sakiewka”, „Zupynka”. Utworzono także oddzielny referat OUN dla kontaktów ze Stanami Zjednoczonymi oraz z Kanadą, na czele którego stał A. Fedyna.

Interesującym epizodem z ówczesnego życia Ukraińców w Gdańsku, były ich kontakty z Chorwatami. Łączyło ich wspólne dążenie do budowy własnego niepodległego państwa. Ukraińcy pomagali Chorwatom w wydawaniu gazety o nazwie „Chorwacka Drżawa”, organu prasowego niezależnego ruchu chorwackiego. A. Fedynę, kierownika gdańskiej ekspozytury OUN, łączyła bliska znajomość z Kwaternikiem, czołowym członkiem kierownictwa chorwackich ustaszi, pierwszym ministrem spraw wojskowych nowej Chorwacji. Organizowano też wspólne szkolenia wojskowe w Prusach Wschodnich.

Ukraińcy utrzymywali żywe kontakty z władzami Gdańska oraz z profesorami Politechniki Gdańskiej. Zapraszano się często na różnego rodzaju zebrania, konferencje, obchody rocznic świąt narodowych. Przychylnie do ruchu ukraińskiego ustosunkowani byli dr Roehcke, dyrektor Instytutu Wschodniego, poseł Martini, senator Ernst Volkmann, prezydent senatu dr Heinrich Salm. Swojej sympatii nie raz dawano wyraz w wygłaszanych publicznie i prywatnie przemówieniach. Rektor Politechniki, prof. Otto Heuser wyraził opinię, że Ukraińcy przy pomocy Niemiec zbudują niepodległe państwo, zaś gauleiter Albert Forster stwierdził natomiast, że „[...] celem polityki niemieckiej będzie pomoc Ukraińcom w odzyskaniu niepodległości, kosztem Polski i Rosji. Niemcy będą dążyć do utworzenia bloku ukraińsko-litewskiego, co zapewni pokój Europie”⁵. Ukraińcy cieszyli się także życzliwością policji gdańskiej, która ułatwiała im wyjazdy do Niemiec, wydawała paszporty, umożliwiała ucieczkę przed policją polską. Ukraińcy w zamian wspierali gdańską policję przy rozszyfrowywaniu polskiego wywiadu.

Gorącym zwolennikiem ruchu ukraińskiego był gdański biskup katolicki Edward O'Rourke, pierwszy administrator apostolski w Wolnym Mieście od 1922 roku, a od 1925 roku biskup gdański. Często bywał na obchodach ukraińskich świąt

narodowych, wspomagał ich materialnie, wstawiał się za nimi do władz i policji gdańskiej, pomagał przy wyjeździe z miasta. Spotykał się z ukraińskimi posłami z Polski, działaczami OUN i organizacji studenckich. Sympatia biskupa do Ukraińców wypływała przypuszczalnie z faktu, iż w okolicach Kijowa jego rodzina posiadała niegdyś swój majątek, toteż czuł się w pewien sposób z Ukrainą związany.

Częstymi gośćmi w Gdańsku byli ukraińscy posłowie z parlamentu polskiego. Przyjeżdżali w odwiedziny do swych synów, studiujących na Politechnice Gdańskiej, albo też na zaproszenie organizacji ukraińskich na obchody różnych świąt. Nie zapomniano też o sprawach ekonomicznych. W 1929 roku poseł Stefan Klym, będąc w Gdańsku, złożył wizytę Cyrylowi Kochanowskiemu, zamieszkałemu w Sopocie, by omówić sprawę koncesji na sprzedaż wyrobów tytoniowych w Polsce.

Spory i kontrowersje wzbudzał, i wzbudza nadal, zarzut stawiany Ukraińcom z kręgów UWO-OUN, prowadzenia na rzecz Niemiec antypolskiej działalności wywiadowczej. Wśród historyków istnieją na ten temat rozbieżne opinie.

Czy działalność ta prowadzona była na terenie Gdańska? Zdanie R. Torzeckiego i Henryka Kopczyka jest w tej kwestii twierdzące. Według H. Kopczyka, Ukraińcy współpracowali z wywiadem niemieckim, kontaktując się z nim poprzez biuro filii firmy „Maks Bengs Export und Import” z Królewca.

W przeprowadzonej przeze mnie kwerendzie materiału źródłowego, natknąłem się na materiał, informujący o odpowiednich wytycznych, przekazanych z centrali UWO-OUN dla ekspozytury gdańskiej. W rozkazie J. Konowalca, pochodzącym z 1932 roku, zalecano, by gdański oddział UWO-OUN w ciągu letnich miesięcy opracował plany portu wojennego w Gdyni oraz składów amunicyjnych na Westerplatte.

Działalnością Ukraińców w Gdańsku interesował się wywiad polski, co jest zrozumiałe, jako że działalność ta miała

Roman Szuchewycz „Taras Czuprynka”

Jewhen Konowalec (siedzi w centrum) na pierwszym kongresie OUN, Wiedeń 1929

Jewhen Petruszewycz

główne antypolski charakter. Miał on wśród Ukraińców swoich agentów, tak że był dobrze zorientowany o ich nastrojach i zamierzeniach. Ukraińcami zajmował się też wywiad radziecki. M.in., by skompromitować ich w oczach niemieckich, proponował im kupno broni.

Okres aktywnej działalności Ukraińców w Wolnym Mieście przerwała zmiana stosunków panujących na linii Warszawa - Berlin w latach 1933 - 1934. powodująca z kolei zmianę stosunku władz gdańskich wobec ruchu ukraińskiego. Wtedy to nastąpiły aresztowania i wydalenia Ukraińców z terenu miasta, których dokonały władze gdańskie na żądanie strony polskiej, co należy wiązać ze sprawą zabójstwa ministra spraw wewnętrznych Polski Bronisława Pierackiego.

Niemcy widzieli w zabójstwie Pierackiego chęć zakłócenia stosunków niemiecko-polskich ze strony Ukraińców, toteż zdecydowały się na współpracę z polską policją, tym bardziej, że również Niemców podejrzewano o współpracę w przygotowaniu zamachu. Aby rozwiać wszystkie wątpliwości i zrzucić z siebie podejrzania co do inspirowania zamachu, Niemcy nawiązały z Polską rozmowy w październiku 1934 roku w sprawie współpracy obu krajów w walce z „ukraińskimi terrorystami”. Efektem tych rozmów i nawiązanej współpracy było aresztowanie i wydalenie około dwudziestu najbardziej aktywnych Ukraińców z terenu W. M. Gdańska w latach 1934-1935.

Aresztowania i wydalenia Ukraińców z Gdańska osłabiły znacznie gdańską ekspozyturę OUN. Wśród Ukraińców zaplanowano przygnębienie. Mówiono, że: „[...] w Gdańsku trudno pracować ... bezpieczeństwo jest gorsze niż w Polsce ... a polscy „szpicle” są wszędzie”⁶. Wyjazdy do Polski zostały wstrzymane. Wyjeżdżały tylko jednostki politycznie niezaangażowane. Wskutek aresztowań i wydaleń zerwane zostały dotychczasowe kontakty z krajem, przestał istnieć na pewien czas ważny ośrodek schronienia i szkolenia OUN, uległo likwidacji biuro przesyłek pieniężnych z Anglii.

W tej sytuacji gdańska ekspozytura została poddana w latach 1935-1936 reorganizacji, polegającej na silniejszym zakonspirowaniu i odpowiednim doborze współpracowników. OUN postanowiło wzmocnić antypolską akcję w celu podtrzy-

mania odpowiedniej atmosfery wśród Ukraińców. Zwracano uwagę na wzmocnienie dyscypliny i zachowanie karność wśród członków organizacji.

Zintensyfikowanie działalności OUN w Gdańsku nastąpiło na przełomie 1938 i 1939 roku, gdy kryzys polityczny w Europie narastał z miesiąca na miesiąc. Zaktywizowano też współpracę ukraińsko-niemiecką, na co zwróciła uwagę również prasa ogólnopolska. Ilustrowany Kurier Codzienny pisał w 1938 roku m.in. „Ukraińcy i Niemcy montują wspólny blok antypolski obejmujący Wołyń, Galicję Wsch. oraz Gdańsk”⁷. Gdańsk znowu stał się miejscem zebrań i narad działaczy OUN. M.in. w październiku 1938 roku odbyła się tu konferencja, na której omawiano sprawę następstwa po J. Konowalcu.

W ostatnim roku istnienia W.M. Gdańska, miejscową ekspozyturą OUN kierował Roman Szuchewycz, który maju 1939 roku przybył tu z polecenia J. Baranowskiego.

Wolne Miasto było również terenem działalności ukraińskiego Narodowego Zjednoczenia, powstałego w 1933 roku w Monachium. Miało ono służyć zbliżeniu ukraińsko-niemieckiemu, z czasem natomiast reprezentowało wszystkich, zamieszkałych na terenie Rzeszy, Ukraińców wobec władz niemieckich. W Gdańsku założyło swą bazę po 1934 roku. Ukraińscy studenci, w większości zwolennicy OUN, do UNO odnosili się niechętnie. Podejrzewano, że za UNO stoi grupa „hetmańców”. Z kolei rezerwa do „hetmańców” wypływała z wrogiego stosunku tej grupy wobec J. Konowalca. Mimo to opowiadano się za koordynacją ich działań na terenie Gdańska.

Wolne Miasto stało się też miejscem kilku indywidualnych inicjatyw z różnych kręgów ruchu ukraińskiego. Tu, w 1938 roku, przybył Dmytro Palijiw, redaktor gazety „Ukrajński Wisti”, twórca organizacji „Front Jedności Narodowej” („Front Nacionalnoji Jednosti”) i późniejszy zwolennik utworzenia SS Galizien. Na początku 1938 roku był tu też Josyf Mokryjewskij, znany jako Makohin, założyciel Angielsko-Ukraińskiego Komitetu.

Wolne Miasto Gdańsk stało się również miejscem działalności komunistów ukraińskich z Polski. Ponieważ partie komunistyczne w państwie polskim zostały zdelegalizowane,

działalność legalną prowadzono za pośrednictwem podporządkowanych sobie, innych organizacji politycznych, m.in. przez Sel-Sojuz. By wzmocnić swe wpływy wśród społeczeństwa ukraińskiego, ukraińscy komuniści czynili starania w kierunku połączenia Sel-Sojuzu z Partią „Wola Naroda”. W połowie 1925 roku miały miejsce w Gdańsku rozmowy tych partii na temat ich ewentualnego połączenia, co nastąpiło ostatecznie we Lwowie w 1926 roku. W kwietniu 1927 roku odbyło się w Gdańsku plenum Komitetu Centralnego KPZU, które miało m.in. wyjaśnić i określić stosunek tej partii do tzw. teorii walki dwóch bratnich kultur, ukraińskiej i rosyjskiej. wokół której toczył się spór na Ukrainie Radzieckiej. Plenum to jednak nie przyniosło ani wyjaśnienia, ani złagodzenia sporów wewnętrznych w ukraińskim ruchu komunistycznym w Polsce na tle sytuacji na Ukrainie Radzieckiej, a przysporzyło jedynie dalszych napięć.

1.09.1939 rok, czyli wybuch II wojny światowej, zakończył epizod W. M. Gdańska w historii Europy, a tym samym epizod ukraiński w jego historii. Międzynarodowy status Wolnego Miasta Gdańska, jego znaczenie w stosunkach polsko-niemieckich, specyfika stosunków ukraińsko-niemieckich oraz przychylność władz gdańskich do ruchu ukraińskiego, stworzyły sprzyjające warunki dla ukraińskiej działalności w Wolnym Mieście.

Jakie miejsce zajmowało Wolne Miasto Gdańsk w działalności organizacji ukraińskich, a przede wszystkim w działalności UWÓ-OUN, chyba najlepiej określa słowa A. Fedyny, świadka i uczestnika ówczesnych wydarzeń: „[...] Wskutek swojego specyficznego, politycznego położenia, Gdańsk był w tym czasie bliżej Lwowa, niż Łuck czy Warszawa... Był on najważniejszym operacyjnym punktem OUN w drodze do kraju i z kraju... gdyż wszystkie inne drogi, szczególnie przez Karpaty, były trudne, kosztowne a przede wszystkim niebezpieczne.” I dalej „[...]tyle nici skupiło się w Gdańsku, tyle spraw tam załatwiono, że dzieje ekspozytury zajmują czołowe miejsce w historii OUN. Tam zaszły wypadki posiadające jeszcze dziś wielką wagę w międzynarodowym układzie... Zastosowano tam takie metody pracy, z których jeszcze dziś można korzystać, zarówno w kraju, jak i zagranicą”⁸.

Piotr Fedusio

(fotografie: Archiwum redakcji)

¹ Krzysztof Skubiszewski, *Zachodnia granica Polski*, Gdańsk 1969, s. 87.

² Andrzej Romanow, *Emigracja rosyjska w Wolnym Mieście Gdańsku 1920-1939*, Rocznik Gdański, t. 45, z. 79, 1985, s. 79.

³ Stanisław Mikos, *Struktura społeczna i problem narodowościowy w Wolnym Mieście Gdańsku*, Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego, Historia 4, 1975, s. 72.

⁴ Archiwum Akt N-wych, zespół akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, t. 39, K-mankat Informacyjny Wydziału Narodowościowego nr 34, 27-4-1933.

⁵ S. Mikos, *Polacy na przedmieściach w Gdańsku w latach 1904-1939*, Warszawa 1987, s. 259.

⁶ Archiwum Państwowe w Gdańsku, zespół akt Komisarza Generalnego RP, 992 a, s. 14, KGRP do MSZ, 23-7-1934.

⁷ Ilustrowany Kurier Codzienny, nr 248, 18.09.1938 r.

⁸ Benedykt Heydenkorn, *Wolne Miasto Gdańsk*, Kultura 6(4), 1959, s. 131-135.

Контрабір у Явожені створено у січні 1945 р. на місці давньої філії німецького Konzentrationlager Auschwitz. У 1947-1949 рр. без судового вироку в'язнено тут майже 4000 українців, звинувачених (часто безпідставно) у співпраці з підпіллям. Від знущань, голоду та виснаження померло 150 осіб. Це місце стало символом повоєнної долі українців на Закарзонні.

Нижче друкуємо першу частину - списаного у польській мові - спогаду Михайла Рапака, уродженця Волкової, який більше півроку перебував за ґратами Явожени. Матеріал на основі рукопису підготував до друку та позначив доповненнями й примітками Ігор Галаґіда.

Jaworzno - obóz cierpień biednego ludu*

Urodziłem się 27 października 1928 roku we wsi Wolkowya, w powiecie Lesko. Obecnie mam 65 lat¹ i mieszkam we wsi Popioły w gminie Budry (na suwalszczyźnie - *I.II*). Wieś ta położona jest 700 km na północ od mojego miejsca urodzenia [...]. Spośród wszystkich przykrości, których w życiu doznałem, najbardziej utkwily mi w pamięci przeżycia w Jaworznie. Chociaż od tego czasu minęło ponad czterdzieści pięć lat, to do dziś mam przed oczyma obrazy z tamtych dni. Szczegółowo pamiętam niektóre nazwiska, cyfry, zdarzenia, a nawet dialogi. Pamiętam - bo był to jeden wielki koszmar. Cierpienie, wyczerpanie i głód sprawiały, że traciłem wszelką nadzieję i prosiłem Boga o lekką śmierć, która uwolni mnie od tego wszystkiego. Do dziś nie mogę zapomnieć, że tylu niewinnych ludzi tak bezpodstawnie cierpiało. [...]

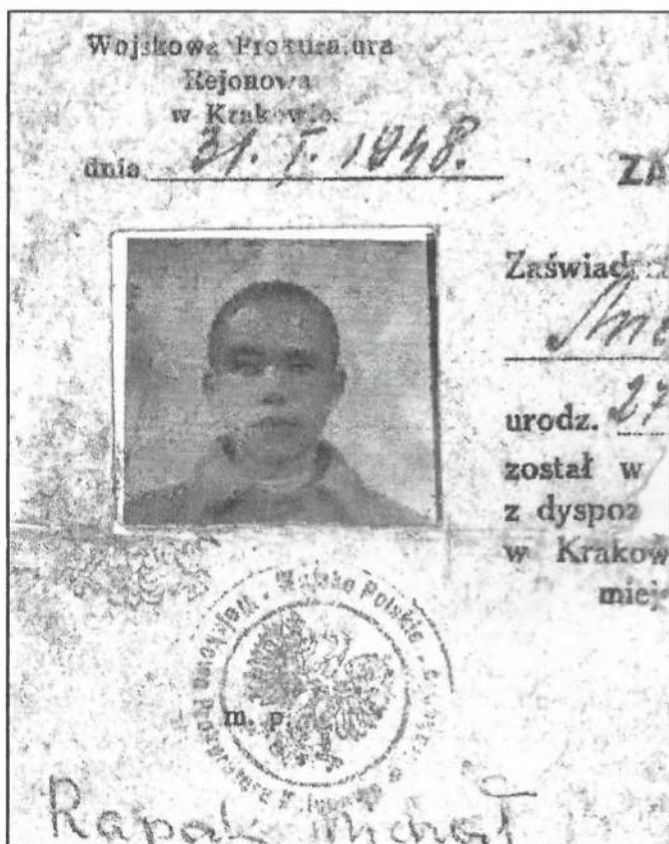
W Wolkowoy przed wojną mieszkano około 150. rodzin. Połowa z nich była Polakami, połowa Ukraińcami. Ludzie ci mieli różne charaktery i różne usposobienia, ale do wojny żyli zgodnie, nie czując do siebie większych uprzedzeń. W naszej wsi był kościół, cerkiew, posterunek policji i szkoła.

W 1946 roku zaczęło się przesiedlenie², w czasie którego Polacy i Rosjanie wysiedlali Ukraińców do Związku Radzieckiego. Po wysiedleniu Ukraińców, banderowcy zaczęli palić budynki i cały dobytek³.

(W 1947 roku - *I.H.*) przyszło wojsko i dało tylko dwie godziny na spakowanie. Jak ktoś nie miał własnego wozu, to jeden wóz (przypadał - *I.H.*) na dwie rodziny. Spakowana reszta dobytku miała być dowieziona później. [...] Mój ojciec był wtedy soltysem - miał nie wyjeżdżać. Po paru dniach zjawił się jednak żołnierz i kazał zbierać się na zachód. Ojciec zaczął tłumaczyć, że mieliśmy zostać, lecz nic z tego - po paru minutach na podwórzu zajechał samochód, na który ładowaliśmy rzeczy. Zawieziono nas do stacji Łukawica i tam zostawiono⁴.

Wagony otrzymaliśmy stare i zardzewiałe. Po załadowaniu do bardzo długiego pociągu ruszyliśmy, ale gdzie i po co, to nikt nie wiedział. Na mijanych stacjach ludzi karmiono. Jedzenie dowożono do pociągu. Była gotowana zupa, sos itd., tak, że źle nie było.

Rano przyjechaliśmy do Oświęcimia. Ojciec, ja i siostra staaliśmy w otwartych drzwiach wagonu i zauważyliśmy idących wzdłuż pociągu dwóch żołnierzy, którzy zatrzymywali się przy każdym wagonie. Obok nich szło kilku znajomych i niezna-

Fragment zaświadczenia Wojkowej Prokuratury Rejonowej w Krakowie, wystawionego na nazwisko Michal Rapak (takie zaświadczenia wydawano więźniom, zwalnianym z obozu koncentracyjnego w Jaworznie).

mych chłopów. Gdy podeszli do naszego wagonu, mieli już około ośmiu osób. Podchodząc wywołali też i mnie. Zeskoczyłem. *Panowie, a gdzie mi go zabieracie?* - zapytał ojciec. *Przyniesie żywność i zaraz wróci* - odpowiedział jeden z żołnierzy. Nazbierali nas ponad dwudziestu pięciu mężczyzn, dołączyli tych, których zatrzymali poprzedniego dnia, siedzących w piwnicy i zaprowadzili do budynku stacji. Na korytarzu stał żołnierz z peccmem i pilnował wejścia. Do biura wchodziło się po dwóch. Spisywano tam nazwiska i zabierano dowody osobiste⁵. Nagle do budynku wszedł jakiś obcy. Wojskowy go zatrzymał, ale po kilku słowach przepuścił. Mężczyzna wszedł do biura. *Gdzie mi brata zabieracie?* - zapytał. Siedzący w biurze coś tam mu odpowiedzieli, a ten jak nie skoczy na nich: *za co ja w ruskiej armii walczyłem? Szedłem i swoją pierś nadstawiałem za Polskę, a wy mi tu brata zabieracie? Proszę, abyście go natychmiast wypuścili!* Po tych słowach jeden z nas został zwolniony⁶.

Resztę spisano i wyprowadzono na dwór, gdzie stał już duży „Lublin” bez przykrycia. Jeden z żołnierzy krzyknął: *Włazić na samochód i siadać jeden drugiemu między nogi!* Wszyscy się ścisnęliśmy, a czterech wojskowych stanęło w kącie obok kabiny. Jeżeli któryś by uciekał - z miejsca strzelamy - powiedział jeden z nich. Samochód zapalił, my tylko głową pokiwaliśmy i ruszyliśmy. Głowy mieliśmy równo z burtami, ale patrzyliśmy, gdzie nas wiozą. W końcu samochód zatrzymał się przy bramie nad którą wisiała tablica CENTRALNY OBOZ PRACY. JAWORZNO. Otwarto bramę i byliśmy w środku.

Jeden z żołnierzy krzyknął: *złazić z samochodu i ustawiać się w szereg!* Jakaś paniusia wyniosła stolik, krzesła i zaczęła spisywać: datę urodzenia, narodowość, czy ma wszystkie zęby itd. Wszystko spisała.

Później zaprowadzono nas do depozytu. Ustawiono dwójkami na korytarzu twarzą do ściany i po jednym wywoływano do pokoju, aby oddawać wszystko, co mamy. Jeden z żołnierzy odbierał to, co oddawaliśmy, drugi zapisywał, a trzeci zadawał pytanie: *Kim jesteś?* Jestem Ukraińcem - odpowiedział jeden z zapytanych. Na co wojskowy: *K... mać! Banderowcu jeden!* i zaczął go bić, ale tak, że aż strach. Wszedł drugi z nas, oddał wszystko, a żołnierz znowu pyta: *Kim jesteś?* Ten mówi, że Polakiem, a wojskowy: *K... mać, co z ciebie za Polak, żeś się tu dostał?* i też go łomocze. Wywoływali nas tak po jednym i bili. Zanim przyszła moja kolej, myślałem, jak odpowiadać na pytania, żeby nie dostać. Kiedy wszedłem, i zapytano mnie kim jestem, odpowiedziałem, że „mieszany”. *Jaki mieszany?* *Co za mieszany?* - rzucił się na mnie śledczy i tak mnie zaczął bić gumową pałką, że się na cały głos poplakalem. W końcu kazal mi zabrać kurtkę i wyjść.

Gdy wszyscy przeszli już przez ten pokój, zaprowadzono nas do łaźni. Tam ostrzyżono do gołej skóry, kazano się rozebrać i wykapać. W tym czasie żołnierze jeszcze raz przeszukiwali nasze rzeczy. Jeden z chłopaków miał w skarpetce schowane pieniądze, których nie oddał w depozycie. Żołnierze je znaleźli. Wywołali więc nas wszystkich i zaczęli pytać, kto jest właścicielem tego ubrania. Gdy chłopak się przyznał, kazali mu się położyć na podłodze i podnieść nogi do góry, a potem zaczęli straszliwie bić po piętach. Pieniądze i tak zabrali⁸.

Po kąpieli każdemu z nas wydano po jednym nędznym kocu (do dziś takiego drugiego nie spotkałem) i zaprowadzono, przez dwie bramy, do baraku. W środku nie było jeszcze nikogo. Łóżka były trzypiętrowe, pozbijane z desek, bez słomy. O czwartej przyniesiono nam kolację: pół litra zupy i pół litra gorzkiej kawy zbożowej. To było wszystko.

Rano usłyszeliśmy na dworze jakieś krzyki. Gdy wyjrzelismy, zobaczyliśmy maszerujących czwórkami ludzi bez koszul (choć było jeszcze chłodno, zdarzały się przymrozki), których prowadził jakiś żołnierz. Co jakiś czas wykrzykiwał jakieś hasło, a mężczyźni chórem odpowiadali np. *Niech żyje polskie wojsko! Niech żyje! Niech żyje! Niech żyje!* - odpowiadała kolumna. *Śmierć banderowcom z UPA! Śmierć! Śmierć! Śmierć!* itp. Jak się później okazało, byli to ludzie z sąsiednich wsi, których wysiedlono przed nami.

Oboz otoczony był murem, na którym co parę metrów były budki (strażnicze - I.H.), a w nich żołnierze. Oprócz tego, drut kolczasty: słupy pochylone, wysokie na około sześć metrów. Drut podłączony był do wysokiego napięcia. Później dodano jeszcze drugie ogrodzenie o wysokości około czterech metrów.

Codziennie do obozu przywożono nowych ludzi i obóz pomalutku się zapelniał. W barakach, które były jeszcze wolne, prowadzono przesłuchania, bijąc tak, że się krew rozpryskiwała po ścianach. Były też tam kobiety. Jedna z nich miała troje dzieci.

Miski z których jedliśmy były takie, że pożał się Boże. Jak ktoś zjadł i nie wyczyścił miski piaskiem, to na drugi dzień była cała zardzewiała (a musiała błyszczeć!). Łyżek nie było.

Pobudka (w obozie - I.H.) była o szóstej. Śniadanie o siódmej. Na śniadanie dawano nam pół litra gorącej kawy zbożowej, na obiad zaś trzy czwarte litra rzadkiej zupy. Na kolację

znów było pół litra kawy i zupa z kukurydzy ("koński ząb"). Gdy człowiek to zjadł, to tylko czekał do południa następnego dnia. Rano po kawę chodzilo się, albo i nie, bo gdy się ją wypilo, to tylko żołądek się podrażniło. Chyba że się poszło pod koniec i dostało trochę fusów, to można było podejść.[...]

Rano, około wpół do ósmej, zawsze była zbiórka przed barakiem, a potem czolganie się. "żabki", bieg i ciągle bicie przez "gońców"⁹. Ty za wysoko tylek podnosisz, ty za wolno się czolgasz, ty nieprawidłowo - tak do godziny dwunastej. [...] Był taki jeden, co się nazywał Wężyn - nadbarakowy. Później był "Czarny Jaś", który kupił za swoje porcje chleba czarne spodnie, taką samą kurtkę i buty oficerki. Tylko czapkę nosił zieloną - rogatywkę. "Czarny Jaś" był najgorszym z "gońców". Gdy tylko wchodził do baraku kobiet, słychać było jeden wielki pisk. Reszta "gońców" była z SS i AK. Pamiętam, jak zawolali jednego esesmana (wszyscy oni mieli wytatuowane numery na rękach) i zmusili go, aby "gońcem" został. Niemiec nie chciał, ale w końcu wcisnęli mu do ręki gumową pałę. Chodził z nią około półtora tygodnia, ale nikogo w tym czasie nie uderzył. Zawolali go więc, zabrali pałkę i mocno pobili. Bicie zależało od inspekcyjnego. Gdy był wredny, to - zbiórka, skakanie żabkami, bieganie wokół baraku albo czolganie. Zawsze coś wymyślał. Gdy trafił się lepszy, to zrobił zbiórkę, kazal siadać i "wszy bić".

(W barakach - I.H.) trzymaliśmy służbę: jeden do północy, a drugi po. W nocy chodził inspekcyjny z "gońcem" i zawsze bili służbowego. Zawolal mnie raz salowy i zapytal czy nie chce trzymać służby przez całą noc za dodatkowe porcje. Zgodzilem się. Którejś nocy slysze, chodzi inspekcyjny z "Czarnym Jasiem", a do której sali nie zajda, to slychac stamtad placz. Weszli na nasza, zapalilem swiatlo i meldujc: Obywatelu inspekcyjny, wiezien Rapak melduje stan spiacych stu sześćdziesieciu, jedcn dyzuruje! "Czarny Jaś" stal za mną i zaczal cos pokazywac na migi, ale zolnierz tylko glową kiwnal, zeby mnie nie bil. Wtedy "Jaś" do mnie: Znajdz mi trzy brudne miski. U mnie nie ma brudnych misek - odpowiedzialem. Chcesz to ja ci zaraz znajde - on na to. Cofnalem sie wiec między lozka, biorę miski a (wiezien - I.H.), który przy nich spal, poprosil zeby nie brać jego miski. "Czarny Jaś" to uslyszal. Co spania nie masz - rzucil sie i strasznie go pobil. Potem poszedl na inną salę i tam robil to samo. Służbę taką trzymałem ponad dwa tygodnie. Później zrezygnowałem, bo repe-ta była albo i nie, a człowiek nie mógł się wyspać. Chociaż żadne to spanie nie było, bo spaliśmy na gołych deskach. Od kiedy (strażnicy - I.H.) zaczęli nas tymi deskami bić, to można było coraz rzadziej się położyć, bo deski na ludziach pękały.

(W obozie - I.H.) chodziliśmy do pracy: nosiliśmy na nosilkach piach i równaliśmy teren. [...] Przywożono też cegły z rozwalonych murów. Czyściliśmy je kawałkami żelaza z zaprawy. Niektórzy chodzili do pracy w kopalni. Górnicy z bronią przyjeżdżali po nich o piątej rano, a wieczorem odwozili.

Po obozie chodził wysoki mężczyzna, do którego mówiono "kapitan", ale on zawsze chodził po cywilnemu¹⁰. W czerwcu lub lipcu wszedł on do naszego baraku, gdy byliśmy po obiedzie. *Co tu za krzyki?* - zapytał. *Nie ma żadnych krzyków* - odpowiedział salowy. *Nie ma krzyków?* - kapitan na to - *Kładcie się, kładcie*. I kazal szesnastu więźniom położyć się na podłodze. Innym szesnastu kazal wyjąć deski z łóżek i bić leżących. Jeden z tych, którzy bili, uderzał słabo, więc kapitan

kazal mu się położyć, a bitemu wziąć deskę i bić. *Jak mi który krzyknie, to go szlag trafi* - zapowiedział. Jeden z bitych nie wytrzymał i jęknął, wtedy kapitan kazal wszystkim wstać, sam wziął deskę i zaczął bić tak, że wióry pod sufit latały. Całą deskę na nim połamał. Na odchodne kazal pozamykać wszystkie okiennice i drzwi.

Na sali było nas ponad stu chłopca, ledwo się pomieściliśmy, gorąco - a tu powietrza nie ma. Po dwóch godzinach "kapitan" wrócił z obiadu i pozwolił otworzyć okiennice i ludzie mogli oddychać normalnie.

Minęła godzina - do baraku weszło dwóch żołnierzy. Zaczęli pytać, jak nam tu jest, dlaczego jesteście tacy smutni i czy nas tu nie biją. Nikt się nie odezwał. Więc oni dalej zaczęli tłumaczyć, że są z prokuratury w Krakowie i że przyjechali skontrolować, czy nikt nas nie bije. Salowy - pierwszy, który do stał - powiedział, że go bito. Po nim jeszcze kilku się przyznało. *Jak was bili, to jeszcze raz* - na to wojskowi. Kazali (więźniom - I.H.) położyć się i ich pobili. Później zapowiedzieli, że gdyby ktoś nas pytał, czy nas tu bito, to mamy nie mówić. [...]

Jesienią kolejka wąskotorowa wozila ziemniaki do naszego obozu. Więźniów zaprowadzono do noszenia i kopcowania. Żołnierze, którzy nas pilnowali byli bardzo dobrzy, nie odganiaли nas od ogniska, gdy któryś przyszedł się ogrzać. Po półtorej godzinie była zmiana. Nowi żołnierze przyszli z palami i tak zaczęli poganiać, bić, że aż strach. Kilkunastu, w tym mnie, wysłali, żebyśmy przyciągnęli wóz ze słomą do przykrycia kopców. Przyciągnęliśmy wóz, a żołnierze latają i biją, jakby wścieklny dostali. Jeden z więźniów przy nosilkach upadł, drugi stanął nad nim i nie wie co robić. Podleciał do niego żołnierz: *S...nie! Czemu nie nosisz. Jak mam nosić, kiedy on leży* - na to więzień. Żołnierz zaczął go bić: *Wstawaj, s...nie, wstawaj!!!* Ale ten już się więcej nie poruszył.

Pojechaliśmy jeszcze raz po słomę, załadowaliśmy i zaczęliśmy rozmawiać: *Co z tamtymi przy kopcach? Czy wytrzymają do rana?* Potem pomodliliśmy się, żeby Pan Bóg od nas to wszystko odwrócił. Słomę woziliśmy do białego rana. Dopiero wtedy poszliśmy do baraków. Dziesięciu więźniów załadowano na wóz i zawieziono do szpitala.[...]

(Ciąg dalszy w następnym numerze)

* Заголовок рукопису.

¹ Спогад написаний у 1993 р.

² У рукописі автор помилково називає переселення до Східно-Союзу акцією "Вісла".

³ Українське підпілля палило опущені села, щоб не поселялись у них поляки. Наказ такій, 9 вересня 1945 р., дав командир УПА у Польщі - Миколай Ониськевич "Орест". Див.: *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USSR 1944-1946. Dokumenty*, pod red. E. Miślo, t. 1, Warszawa 1996, dok. nr 84, s. 200.

⁴ Виселення Волжовні мало місце в днях 10-25 травня 1947 р. Див.: *Акажа "Вісла". Dokumenty*, опр. Е. Місло, Warszawa 1993, с. 412.

⁵ Автор імовірно мав на думці окупаційні *kenkarty*.

⁶ Степан Юрах. В ході акції "Вісла" був поселений у місцевості Єзьоровке на Сувальщині.

⁷ Автор походить з мішаної родини. Тому, так як і батько, був греко-католиком. Його мати й сестри були римо-католицького віросповідання.

⁸ Побитим був Петро Барчак.

⁹ У Явожні, подібно як у німецьких чи радянських таборах реактивовано функцію капо.

¹⁰ Можливо, що йдеться тут про капітана Яна Мордасова - коменданта до політично-виховних справ.

Великдень за ґратами

*Тюрма Тобі, як нічний привид...
О, кому не привиджуватиметься вона,
Хто хоч рік, хоч день побував там,
В тому замизканому душекомбінаті
Двадцятого віку!*

Атена Пашко

Наш Великдень був пізно, вже в травні. Першого травня рано, ще перед перевіркою та сніданням нагло відкрилися двері і ввійшов п'яний начальник з дижурними та почав домагатися сказати йому, хто сейчас говорив через „парашу” (канал). Ніхто, очевидна річ, цього не робив, тож і признаватися не було нікому. Перед хвилиною щойно вернулася у камеру одна наша дівчина з Києва, яка відсиділа в карцері 5 днів.

Начальник приказав забрати її на других 5 днів та заповів і нам всім 5 днів карцерного режиму. Забрано всі харчі з пачок, все що було до їдження, нам дали 100 гр. хліба і трохи кіп'ятку. Велика П'ятниця була днем кінця карцеру. Дали м'ясний суп, але його ніхто не їв і все пішло до каналу.

Великдень... Раненько, ледви почався день, у якійсь камері на горі почався хор – повний на цілий голос „Христос Воскрес”. За цією камерою відозвалася друга, третя, четверта, десята. На повний голос всі камери, як чоловічі, так і жіночі розспівалися і не замовкли, аж коли відспівали три рази „Христос Воскрес”. Все начальство, дижурні, корпусні, коритарні - охорона збіглася у тюрму, але була вже знов повна тишина.

Колись була у мене картина, яка представляла похід вигнанців з рідного краю. Мужчини, жінки й діти йшли сумно з маленькими пакуночками в руках, в оточенні конвою. Ішли в сніжну понуру далечинь. Посеред гуртка видніла вища від всіх, у легких ясных контурах, з авреолею кругом голови та великим тяжким хрестом на раменах - постать Христа.

Ця картина вросла мені в душу. Видно, душа моя чула „та сказати не вміла”, що і мені прийде збільшити цей хресний похід.

У всіх найтяжчих переживаннях, картина ця стояла перед очима моєї душі. В тюрмі рано і вечір відбувалася спільна молитва, де більшість в'язнів лежало хрестом.

В лагрі годі було вже спільно молитися, бо люди були різні, часто і не знали нічого про Бога, та і часу не ставало на довшу молитву. В неділю лише відбувалася спільна молитва. Вервичка зроблена з хліба була майже у кожної нашої жінки.

1948 р. Спаськ... Штайн (жінка), як комендантка зони ходила у різні кантори у мужеській зоні. Пізнала там о. Вальтера Кельнера - доктора теології. Перед Великоднем 1949 р. сповідалася, я з віддалі біля 50 м дістала абсолюцію.

В канторі працював серед вільних німець, церковний слуга - як у нас паламар. Штайн познайомила обох німців католиків. Через вільних працівників, у канторі

знайшлося у лагері вино. Штайн і я пекли у мисочці прісні плячочки, які заступили просфору, а в латинському обряді „оплатек”.

Першого вересня 1949 р. о. Кельнер відправив першу Службу Божу у Спаську. Штайн прийняла св. Причастя там у о. Кельнера, а мені після уділення абсолюції принесли Ісуса у барак. О. Кельнер мав маленьку комірочку для себе, де робив прекрасні касетки, тож мав нагоду бути сам один. Була це мала брудна кімнатка - коли Штайн звернула увагу, що у такому місці доконувалася ця Жертва - о. Кельнер сказав „у Вєфлєємі також не було пахоців”.

Між жіночою й чоловічою зоною будовано високий 5 - тиметровий мур. Після праці вечором приходили мужчини мулярі, а жінки носили на ношах камінь. Мур був при кінці серпня майже скінчений. О. Кельнера перенесено далше у чоловічу зону, а тут заняті мали цілу зону по мур жінки. Етапи приходили один за другим, один по другому заселено всі (10) секції по нашому боці муру. Місця, однак, не ставало, жінок поміщено і в клубі. Почалася будова нового бараку. З кількох домків за зоною виселено людей і поширено зону.

Тепер абсолюцію давав о. Кельнер з віддалі біля 200 метрів, але і це мало покінчитися, коли мур буде готовий, висока як і мур брама буде замкнена. Обі зі Штайнер і о. Кельнером домовилися, що коли в суботу вдарить дзвін на вечірню перевірку, то тоді там за муrom давати буде о. Кельнер абсолюцію.

В половині вересня браму замкнуто. Попереджуючи це цілковите відділення зон о. Кельнер передав більшу кількість Євхаристійних частиць.

Штайнер і я мали своє місце на одній вагонці біля себе. Найсвятіші Тайни були приміщені на валізі Штайнер – цілу ніч майже я не спала. Не могла просто повірити в те, що ось так близьенько, тут у цьому пеклі на землі, Ісус „посереді нас”.

Рано пошла я з кусочка підпєвки свого старого бронзового плаща мішочок, алюмінієве маленьке пуделочко, завинене кусочком полотна, поклала у мішочок, а в пуделочку замешкав Євхаристійний Ісус. У цьому кивоті на моїх грудях перебував аж до лютого 1955 р.

В 1950 році прибуло у Спаськ багато священників – свідських і монахів різної національності і обрядів. Нав'язано контакти. Литовки зі своїми священниками, поляки зі своїми. Якийсь час мужчини переходили до праці через нашу зону і литовки ждали біля дороги, щоб одержати абсолюцію від свого священника, який у гурті робітників працював і переходив через нашу зону. Коли перестали переходити мужчини нашою зоною, а браму забито, одротовано, латинські священники давали абсолюцію у хвилі, коли засвітили перше світло кругом зони (загальної).

Між литовками була монахиня Аля, а між польками сестра Бернарда з чину Місіонарів і вони переховували Найсвятіші Тайни. У нас була сестра служебниця Маркеліна і Василіанка, але вони мали Прєсвяту Євхаристію тільки майже для себе, то мені прийшлося

сповняти цей обов'язок аж до виїзду зі Спаська. Велася і переписка з о. др. Чотрою, о. Демчуком і о. Т., редактором колишнього „Місіонаря”, видаваного у Жовкві.

Оо. Василіани писали і науки місячні намірення для вірних. Сестра Маркеліна як „Октавія”, я – „Зятик” (прізвище мого першого чоловіка) і о. Іреней, обмінювалися в потребі письмами. Між зонами було 40 м „з апредки” тож виривною рукою летіла ця пошта з одної у другу зону викинена зі звичайної „проци” якою бавляться діти. Такою самою дорогою приходив до нас Ісус.

„Ісусе! Ісусе! Чи мало Тобі, ще Кивота?” – сказала сестра Йоакима фіртянка перемиського Інтернату сс. Василіанок, у якому я жила, а котра прийшла мене відвідати вже на волі і якій я розказала про наше життя в спаскому лагері.

В секціях переповнення, неможлива тіснота, люди різні, часто і злочинці і не віруючі, атеїсти, а між ними що другий донощик, тож не легко було священикам сповняти свої обов'язки.

Нашу віру висміювано, заборонено всякі релігійні практики, називано перестарілими, буржуазними залишками. Якже у таких обставинах було священикам dokonувати що велику Тайну освячення, переміни хліба і вина у Тіло і Кров Ісуса?

Як мені казали, ця велика Тайна dokonувалася вночі, коли священик лежав накритий з головою коцом.

Між священиками був латинський Єзуїт, який був противником уділювання загальної абсолюції, а ще більше давання жінкам Найсвятішої Тайни. На цьому тлі мали бути і непорозуміння між священиками. Кінець положив такий випадок: литовський священик дістав з Литви посилку, а у ній як пакункового паперу вжито старий литовський календар. Зложивши картки, прочитав він, як під час переслідування Християн у Мексику, жінки сповняли обов'язок перенесення і переховування Найсвятіших Тайн – і цим віддали Церкві велику прислугу.

Написані оо. Василіанами науки літом відчитувано у каменоломах, а зимою треба було ходити по секціях та передавати до читання. Коли в часі ревізії треба було ховати цей Скарб, все якось вдалося. Живучи в 1-ій секції, я передавала через дірку у вікні свій мішочок, а коли ревізія була при повороті у секцію, то передавала через дірку до секції.

Коли у 1952 році почалися щоденні ревізії одинокою журбою було захоронити Ісуса перед зневагою. Бог помагав, за весь час від вересня 1949 р. до лютого 1955 р. ні разу мішочка мого не торкнулися негідні руки. Коли біля мене була знайома жінка, то мішочок вночі був у „подушці”, а властиво було це мое більо, вложене в невеличку пішовочку. Коли була незнайома жінка Ісус був у мене на грудях.

Мені передано і молитви на випадок потреби, коли хворий не має надії дожити до суботньої абсолюції,

були це молитви акту віри, надії, любові й правдивого жалю. Дано і всякі інші вказівки, яких я точно придержувалася.

Одного разу прийшла до мене Штайнер і сказала, що в туберкульозному лазареті вмирає дівчина зі Станіславщини - Катруся Шмогда. Лазарет був окремо, мав свою окрему зону, а у ній ще окремо відгороджений відділ, де були туберкульозні. Штайнер дуже журилася, що Катруся помре без Святих Тайн. Я її заспокоїла кажучи, що для Ісуса нема ніяких перешкод, не задержать Його ніякі перешкоди, тож коли Катруся гідна, Він знайде до неї дорогу. Була це субота передквітною неділею.

В неділю я не вставала, рано мені чомусь було так добре лежати. Після сніданку замкнено секції, люди вийшли на подвір'я, бо мала бути ревізія при повороті у секцію. Я лишилася як хвора лежати. Після ревізії, коли всі повернулися у секцію, медсестра, гречинка, сміючись попросила мене вставати, кажучи що, ревізія покінчена, взявши мене однак за руку поважно запитала, що у мене болить та взяла термометр і всунула мені підруку. В мене була гарячка більше 40. Мене забрано зараз у лазарет, а зі мною пішов Ісус. Найшов він дорогу до вмираючої Катрусі. Оба відділи, терапевтичний і туберкульозний, получені були коридором. Ні лікарі, ні я не знали, чому у мене так висока температура, яка по кількох днях зовсім впала.

Велику П'ятницю перебула я в лазареті.

Цього дня прибуло багато хворих, нам зісунено тапчани і моєю сусідкою по лівій стороні стала жінка з Білогостоку, п. Марковська. Полежавши хвилину почала говорити до мене, розказувати все про себе. Каже раптом: „але чому я вам все кажу, я і сама не знаю чому. У вас є щось такого, що каже мені говорити, я не знаю, що воно є, мені самій дивно, але є щось просто святого”. Полежала хвилинку тихо і почала знов говорити: „мені самій дивно, я не знаю, у вас чи при вас є щось святого, ні, це мало сказати святого, то щось є більше, чим Святе”. Пані Марковська добре відчула присутність між нами Ісуса, але я вважала, що навіть її мені не можна зрадити цієї тайни. Вона стратила в таборах мужа, сина, сестру і залишилась сама. По кількох місяцях у Спаську вона померла.

Між мною й сусідкою з правої сторони п. Остапович - учителькою - каторжанкою стояла табуретка. Мій мішочок завинений у кусочок полотна лежав у касетці між нами.

Наші католицькі жінки приходили й сідали біля нас, молились в душі і тихо відходили від цієї Плащаниці.

Вибрані уривки зі спогадів Л.М.М. пс. „Ольга” - бувшого в'язня сибірських таборів, котра перейшла „пекло на землі”, як пише сама, но не стратила віри своїх батьків.

Опрацювала:
Неонілла Менціньська-Гук

WKŁAD DUCHOWNYCH UNICKICH W UKRAIŃSKĄ KULTURĘ MUZYCZNĄ

(zakończenie)

Na przełomie XIX i XX wieku w Galicji znanych było jeszcze kilku unickich duchownych, którzy byli jednocześnie kompozytorami-amatorami. Działali oni na muzycznej niwie, wnosząc w ten sposób swoją cząstkę w podniesienie kultury muzycznej społeczności ukraińskiej (i nie tylko), rozbudzając życie muzyczne w tych ośrodkach, w których działali.

Mykoła Kumanowski (ur. 1846, zm. 1924, niedaleko Halicza w Stanisławowskim) około 1880 roku ukończył seminarium duchowne we Lwowie i od 1885 roku przez całe życie był proboszczem we wsi Nimyszyn. Równocześnie cały czas był w kontakcie twórczym z "Bojanem" w Stanisławowie, Kołomyi i w Stryju. Kumanowski jest autorem szeregu chóralnych utworów religijnych, w tym wydanej w Lipsku "Liturgii", a także utworów na fortepian, cytrę (dobrze grał na tym instrumencie, występując na koncertach publicznych), jak również sporej ilości chóralnych opracowań ukraińskich pieśni ludowych.

Dość szeroko znanym muzykiem grającym na cytrze (instrumencie bardzo popularnym w owym czasie w środowisku nauczycieli i duchownych) był inny duchowny, zarazem kompozytor-amator - Jewhen Kupczyński (ur. w 1867, zm. w 1938 r. w woj. tarnopolskim). Po ukończeniu w 1887 roku seminarium duchownego we Lwowie, został greckokatolickim księdzem w jednej z podlwowskich wsi, a od 1905 roku - w Tarnopolu. Od początku lat 90. ubiegłego stulecia do lat dwudziestych XX wieku, stale występował z licznymi publicznymi koncertami jako wykonawca na tzw. harfowej cytrze w wielu miejscowościach Galicji Wschodniej (m.in. we Lwowie, Tarnopolu, Przemyślu, Stryju, Złoczowie). Wykonywał przeważnie własne kompozycje o charakterze fantazji-potpouri na ukraińskie tematy ludowe. Od 1902 roku wydawał we Lwowie zbiory kompozycji na cytrę pod nazwą "Ruśkiy cytryst". Ukazało się w sumie 10 zeszytów tych kompozycji, wśród nich 15 utworów J. Kupczyńskiego. Był on też autorem pieśni solowych i religijnych. Wielką zasługą J. Kupczyńskiego była organizacja kilku wiejskich chórów (m.in. we wsi Rzepno-Ripniw na ziemi lwowskiej i we wsi Sorockie w powiecie trębowelskim na Tarnopolszczyźnie, gdzie zmarł i został pochowany). Występy tych chórów w pobliskich osiedlach sprzyjały zapoznaniu się miejscowej ludności z rodzimą muzyką chóralną.

Zaznaczmy też "obecność" w ukraińskim życiu muzycznym kilku innych duchownych unickich.

Ksiądz Maksym Kopko (1859-1919), absolwent seminarium duchownego we Lwowie. Przez znaczną część swego życia mieszkał w Przemyślu, gdzie był długoletnim katechetą i dyrygentem chórów w ukraińskim seminarium nauczycielskim. W tym też mieście zmarł. Będąc duchownym, równolegle zajmował się działalnością kompozytorską i dyry-

gencką. Był autorem przede wszystkim utworów liturgicznych, m.in. "Zbioru pieśni religijnych" (wydanego w 1887 roku), a także "Scenicznego oratorium" w czterech aktach wg libretto I. Łucyka (1910), kantaty "Hamalija" do słów T. Szewczenki (1901), pieśni solowych, utworów fortepianowych, scenicznych, dwu zbiorów pieśni (13 i 16) dla uczniów szkół ludowych (1901). Najbardziej znanych utworem chóralnym M. Kopki była pieśń chóralna "Gdzie San srebrzysty płynie". W 1901 roku wydał metodyczny podręcznik śpiewu "Samouczek". W 1891 roku został jednym z założycieli i pierwszym dyrygentem Towarzystwa Śpiewaczego "Bojan" w Przemyślu. Był też tutaj wydawcą "Biblioteki Muzycznej", która popularyzowała wokalnie-chóralną twórczość kompozytorów ukraińskich. Pisał też artykuły na tematy muzyczne do prasy ukraińskiej.

Josyf (Osyp) Witoszynski (1838-1901) początkowo uczył się w gimnazjach w Czerniowcach, Przemyślu i Samborze. Będąc gimnazjalistą w Przemyślu, studiował wokalistykę u Czecha - Aloizego Sedlaka - jednego z wiodących pedagogów katedralnej szkoły muzycznej i dyrektora katedralnego chóru. W 1864 roku ukończył seminarium duchowne we Lwowie, po czym został wiejskim księdzem, a równocześnie organizatorem życia muzycznego po galicyjskich wsiach. Około roku 1865 we wsi Zarwanica koło Trębowli, stworzył dobry wiejski chór, a w 1868 roku - już we wsi Denysów, zorganizował chór męski. Później założył, jeden z pierwszych w Galicji Wschodniej, chór mieszany (120 uczestników) i orkiestrę dętą, z którymi to zespołami, jako dyrygent, występował w wielu miejscowościach (Stanisławowie, Buczaczu, Kopyczyńcach, we Lwowie i innych miastach Galicji Wschodniej). W 1885 roku w Denysowie utworzył szkołę dyrygentów chóralnych, którą za każdym razem po kilkumiesięcznym kursie opuszczało około dwudziestu absolwentów. Ogółem szkołę ukończyło ponad sto osób.

O innych unickich duchownych, którzy przyczynili się do rozwoju twórczości muzycznej i do rozpowszechnienia kultury muzycznej w środowisku ukraińskim wiemy niewiele.

Należy do nich Dmytro Andrejko (1864 koło Lwowa - 1888, Lwów) - ksiądz, kompozytor i dyrygent. Ukończył, jak wielu innych jego kolegów, seminarium duchowne we Lwowie, w którym był dyrygentem chóru. Autor zbiorów "Wianuszek melodii ludowych" (Wianuszek melodii ludowych", wyd. w 1919 roku). Zbieracz ukraińskich pieśni ludowych.

A oto krótkie wiadomości o kilku duchownych unickich, działających nie na terenie Galicji (z pewnym wyjątkiem), lecz jednak w środowisku ukraińskim.

Iwan Bokszej (1874, Hust - 1940, Hust) - ksiądz, kompozytor, dyrygent. Po ukończeniu w 1893 roku seminarium duchownego w Użhorodzie, był wiejskim księdzem, od 1899 roku - wykładowcą seminarium nauczycielskiego, kierownikiem cerkiewnych i świeckich chórów w Użhorodzie, od 1909 roku - w Budapeszcie. Od 1912 roku był księdzem we wsi Syniewyr, od 1920 roku - w Huście. Autor sześciu "Liturgii", utworów na fortepian, opracowań pieśni ludowych. W 1906 roku wydał zbiór pieśni liturgicznych "Cerkownyj protospiw".

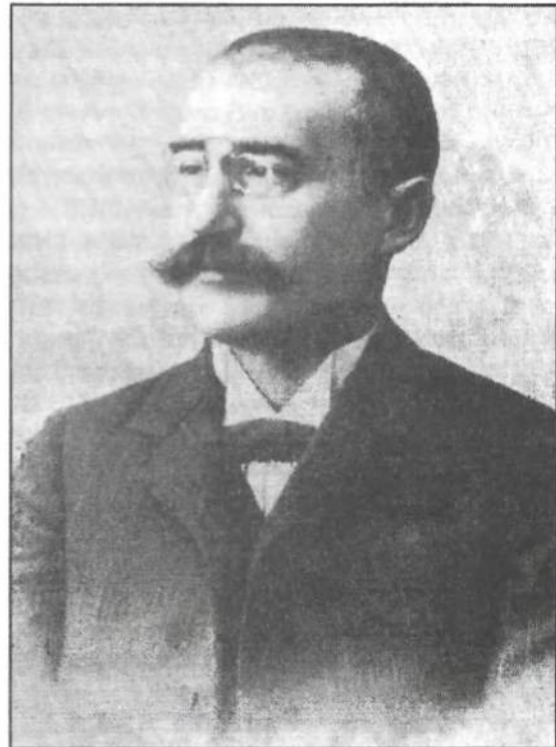
Jeszcze jedna sylwetka księdza i kompozytora zarazem, z tego samego regionu, a mianowicie z Rusi Karpackiej o typowo węgierskim nazwisku - Mykoła Nod' (Nagy). Urodził się w 1819 roku we wsi Waswar na Węgrzech, zmarł w Wiedniu w 1862 roku. Ogólne wykształcenie, również muzyczne,

otrzymał w seminarium duchownym w Użhorodzie. Od 1852 roku był proboszczem cerkwi św. Warwary w Wiedniu. Rok wcześniej, w 1851 roku, wydał zbiorek "Ruśkyj solowej z muzykoju" ("Ruski słowik z muzyką"), do którego weszły jego własne i opracowane przez niego pieśni. Był również poetą.

Kolejna sylwetka związana jest zarówno z Galicją, jak i daleką Kanadą. Jest to postać Jewhena Turuly (ur. 1882 r., zm. w 1951 w Winnipegu, w Kanadzie). Był księdzem, dyrygentem, kompozytorem i pedagogiem. Ukończył seminarium duchowne prawdopodobnie we Lwowie. W latach 1908-1914 był dyrygentem chórów w Trembowli, od 1914 roku do 1918 - w obozie jenieckim dla żołnierzy - Ukraińców w Niemczech. W latach 1920-1923 działał na terenie Berlina, a od 1923 roku przebywał w Kanadzie, gdzie zorganizował kilka chórów ukraińskich oraz szkołę muzyczną w Winnipegu. Sądzę, że podobnie działających na polu muzycznym księży grekokatolickich w diasporze ukraińskiej, rozsiaanej po wielu krajach świata, było i jest znacznie więcej. Niestety, po latach istnienia "żelaznej kurtyny" informacje na ten temat jeszcze nie dotarły na Ukrainę.

O działającym na terenie Galicji księdzu Sewerynie Suprunie posiadam szczególnie skąpe wiadomości. Wiadomo, że działał w dziedzinie kultury muzycznej dość intensywnie w latach dwudziestych, czterdziestych naszego stulecia. Był założycielem i edytorem miesięcznika "Bojan", wychodzącego w latach 1929-1930 w Drohobyczu dla amatorskich zespołów chóralnych, z którymi prawdopodobnie był związany praktycznie. W latach 1940-1944 związany był z działalnością "Domu twórczości ludowej" we Lwowie. Pisał utwory muzyczne o tematyce religijnej i świeckiej.

Na pewno można by przytoczyć o wiele więcej przykładów uczestnictwa duchownych unickich w ukraińskim życiu muzycznym na terenie Galicji Wschodniej. Sądzę jednak, że już na podstawie przytoczonych przykładów można wysnuć pew-

Д. Сичинський

ne wnioski i uogólnienia. Należy tylko zaznaczyć, że w tak obszernym zestawie - sylwetek duchownych grekokatolickich, działających na niwie muzycznej, dotychczas jeszcze nie publikowano. Niniejszy referat nosi zatem znamiona "pierwszej jaskółki" w tej dziedzinie.

W odróżnieniu od duchownych prawosławnych, zarówno rosyjskich, jak i ukraińskich, duchowni unicy odgrywali

Після ювілейного концерту 2 липня 1913 року з нагоди 40-річчя літературної і громадської діяльності І. Франка. В центрі першого ряду – Іван Франко, ліворуч від нього – М. Микиша, праворуч – О. Колесса, С. Людкевич.

znaczłą społeczno-integracyjną, kulturologiczną rolę praktycznie w każdej miejscowości galicyjskiej (i nie tylko), na terenie której działali jako duchowni. Często byli jedyną siłą o charakterze inteligenckim, wpływającą na życie religijne, społeczne, polityczne, kulturalne danej miejscowości, zwłaszcza wiejskiej. W dziedzinie upowszechniania muzyki było to szczególnie widoczne. A działo się to dlatego, że w seminariach duchownych obrządku wschodniego, greckokatolickiego, zarówno w Przemyślu, jak i we Lwowie, dość wielostronnie i poważnie kultywowany był śpiew chóralny i solowy, istniały tam dobre zespoły chóralne, istniała też odpowiednia możliwość pogłębienia swych zainteresowań muzycznych. Przeważająca więc ilość księży unickich miała co najmniej początkowe wiadomości muzyczne i była przygotowana do śpiewu, zwłaszcza chóralnego. Wykorzystując te walory w swej dalszej działalności na terenie świątyni, wsi, danej miejscowości, pogłębiając swe studia muzyczne sposobem autodydaktycznym lub innym, wielu duchownych, poza czynnościami duszpasterskimi, było organizatorami, dyrygentami lub inspiratorami zakładania chórów, nie tylko o charakterze kościelnym, tzn. wykonujących swą liturgiczną rolę podczas nabożeństw, lecz również i o charakterze świeckim. Możliwe nawet, że ta druga jakość była praktycznie silniejsza. Sprzyjało to niezwykle wydawnie na przyłączenie do muzykowania zespołowego coraz szerszego ogółu wiernych, do zapoznawania się z różnorodnym repertuarem muzyki religijnej i świeckiej.

Bardzo charakterystyczne, że duchowni unicy, poza swoją zasadniczą duszpasterską działalnością, byli bardzo aktywni w dwu sferach: w sferze literackiej (wspomniemy tu tylko tzw. "Ruską Trójkę" - *Ruska Trijcia*: M. Szaszkewycz, J. Hołowackij, I. Wahylewycz) oraz w sferze muzycznej. W tej ostatniej "wyżywali" się jako kompozytorzy, jako dyrygenci chóralni (wiązało się to zazwyczaj z samą świątynią, z obrzędami liturgicznymi), jako organizatorzy życia muzycznego (na terenie własnej parafii, a także na terenie znacznie szerszym), jako zbieracze ukraińskich (lecz nie tylko) melodii ludowych, często też jako twórcy, opracowujący i aranżujący te melodie; jako recenzenci czy też pisarze muzyczni, w mniejszym stopniu - jako koncertujący wykonawcy (wokaliści-soliści, chórzyci, instrumentalisci).

Ponieważ na terenie Galicji Wschodniej autentycznie profesjonalni kompozytorzy ukraińscy ze specjalistycznym, z "prawdziwego zdarzenia", wykształceniem muzycznym zaczynają zjawiać się i działać dopiero w początkach XX wieku - wymienionych duchownych greckokatolickich należy uważać za prekursorów w tej dziedzinie, za luminarzy w dziedzinie kultury ogólnej i muzycznej w środowisku ukraińskim, dzięki którym niezwykle szerokie warstwy społeczeństwa, w tym, co szczególnie należy podkreślić - społeczności wiejskiej i rzemieślniczej - zostały wciągnięte do amatorskiego muzykowania, do pogłębiania swych zainteresowań i wiedzy muzycznej, w dobie, gdy nie było jeszcze przecież współczesnych nam ośrodków masowego przekazu.

Wymienieni duchowni greckokatolicki, jak i wielu innych, jako muzycy-amatorzy byli autodydakdami, nie kończyli żadnych (poza O. Nyżankiwskym) specjalnych szkół muzycznych, chociaż przeważnie pobierali prywatne lekcje u znanych fachowców lub mających już pewne doświadczenie i odpowiednią wiedzę podobnych im duchownych. Byli też faktycznie

kompozytorami-amatorami, w wielu przypadkach bliskimi do autentycznego profesjonalizmu. Wszyscy w mniejszym lub większym stopniu dobrze obeznani z rodziną twórczością ludową, niektórzy zajmowali się zbieraniem, zapisywaniem ukraińskich pieśni ludowych, które były też dla nich niewyczerpanym źródłem natchnienia. Bo też twórczość ich wszystkich opierała się na ukraińskich ludowych wątkach narodowych, wykorzystywała intonacyjny, rytmowo-intonacyjny, skalowo-harmoniczny potencjał i podłoże przebogatego, wielorodzajowego i wielobarwnego muzycznego folkloru ukraińskiego, w harmonice i architektonice muzycznej, naśladowując jednak klasyczne wzory i modele współczesnych im kompozytorów - przeważnie austro-niemieckich lub polskich. Praktycznie wszyscy pracowali w dziedzinie chóralnej twórczości, wzbogacając tym samym repertuar zarówno chórów cerkiewnych, jak i świeckich, w niezwykle intensywny sposób przyczyniając się do rozwoju śpiewu chóralnego, do zaangażowania się w wykonawstwo chóralne szerokich rzesz społeczeństwa ukraińskiego, inspirowując równocześnie zakładanie zespołów chóralnych. W bezpośredni sposób wpływało to na umuzykalnianie zarówno wykonujących, jak i na rzesze słuchających, a w sposób pośredni wpływało na rozbudzenie i utrwalenie świadomości narodowej.

Twórczość M. Werbyckiego, I. Ławriwskiego, W. Matiuka, O. Nyżankiwskiego - pierwszych najpoważniejszych ukraińskich kompozytorów w Galicji Wschodniej - złotymi zgłoskami zapisała się w historii ukraińskiej kultury muzycznej i jest z nią, z tą naddnieprzańską, złączona nierozzerwalnymi więzami. Stworzyła ona odpowiedni grunt, odpowiedni fundament, na którym wyrosła i rozwijała się już od początku XX wieku twórczość zarówno takich mistrzów jak galicyjscy ukraińscy kompozytorzy - profesjonalisci - D. Siczynskij, S. Ludkewycz, W. Barwiński, F. Kolessa, kompozytorzy młodszej generacji - R. Simowycz, M. Kolessa, J. Kozak, A. Kos-Anatoliskij i inni, jak też i kompozytorów - amatorów, czy też kompozytorów - profesjonalistów mniejszego "formatu", takich jak J. Jarosławenko, J. Łopatynskij, H. Topolnyckij (ten ostatni był również absolwentem greckokatolickiego seminarium duchownego we Lwowie) i szereg innych.

Większość duchownych-kompozytorów była wychowankami początkowo seminarium duchownego w Przemyślu, później seminarium lwowskiego, które posiadało najpoważniejsze siły pedagogiczne. Poza tym, na kształtowanie się osobowości muzycznej każdego alumna wpływały inne czynniki natury kulturalno-artystycznej, które istniały we Lwowie (towarzystwa muzyczne, opera, filharmonia, liczne koncerty miejscowych i przyjezdnych wykonawców i zespołów).

Twórczość tych pierwszych kompozytorów starogalicyjskich miała i ma ogromne znaczenie dla całej muzyki ukraińskiej nie tylko dlatego, że już w XIX stuleciu stworzyła pewne podwaliny, fundamenty, zasady, tradycje, lecz również - i przede wszystkim - dlatego, że żywotną jest do dziś. I do dziś, mimo dziesiątków, a nawet ponad stu lat od śmierci twórców, w narodzie ukraińskim trwa nie tylko pamięć o wspomnianych kompozytorach - duchownych, lecz, co najistotniejsze - żyje ich muzyka, wykonywana na świeckich koncertach i na nabożeństwach cerkiewnych.

Перемиський церковний хор “Горі серця”

Церковний спів у Перемишлі має давню і славетну традицію. Відповідно до теми дослідження, починаємо вступний огляд від XIX століття, коли після глибокого занепаду музичного мистецтва в Галичині, Перемишль починає наново плекати свої українські музичні традиції¹. Сприяли до того політичні події та персональні зміни на єпископському престолі Перемиської єпархії. А саме, після першого поділу Польщі (1772 р.) Перемишль перейшов під панування Австрії, яка більш толерантно, ніж Польща ставилася до українського населення. В перемиській капітулі капеляном був тоді Йосиф Левицький, з ініціативи якого повстала у 1817 році дяко-вчительська школа². У 1818 році до Перемишля приїхав з Відня єпископ Іван Снігурський, любитель і знавець української музики. На ґрунті вищезгаданої школи поступово оформлювалася хорова школа, як навчальний заклад, офіційною датою народження вважається 1828 рік. Тоді хор став самостійною концертною одиницею. У школі працювали запрошені з Чехії Алойзи Нанке і Вінкентій Серсавій - теоретики, диригенти і композитори. Таким чином заклад розвивався на суто професійному ґрунті.

Виросли з нього відомі українські композитори і музичні діячі, як: Михайло Вербицький, Іван Лаврівський, Іван Хризостон Сінкевич та інші. З того часу церковна музика зберігалася в перемиському кафедральному соборі аж до 1946 року. Тоді, як відомо, польськими комуністичними службами його закрито, а єпископа Йосафата Коциловського арештовано. У великодній вівторок 1947 року закрито ще дві греко-католицькі церкви - Отців Василіан на Засянні і на Болоні. З того часу на довгі роки замовк церковний спів у княжому Перемишлі.

Після трагічних подій 1945-1947 років³ греко-католицькі богослужіння поновлено в 1957 році в церкві на Болоні. Так отець канонік Сильвестер Крупа, як і вірні відчували брак традиційного хорового співу. Серед парафіян були члени колишніх хорів, які рішили підійняти з занепаду церковне музичне мистецтво. Перші репетиції, які відбувалися в Народному домі, вів отець канонік С. Крупа, бувший диригент хору греко-католицької Духовної семінарії у Перемишлі. У зв'язку з тим, що був він тоді єдиним священником, який виконував свої душпастирські функції, хором зайнявся колишній греко-католицький питомець Володимир Пайташ (до нині керує цим хором). Перший виступ відбувся на Різдво 1958 року. Викопано тоді частини Св. Літургії: “Слава Єдинородний”, “Ектенії”, “Антифони”, “Єшци”. Цей перший прояв музичного церковного життя приніс велике естетичне задово-

“Горі серця” – церковний хор у Перемишлі, фото з 1972 р. Всередині отець парох митрат Василь Гриник та диригент Володимир Пайташ.

лення так хористам, як і парафіянам. Пробудив в них віру в краще майбутнє рідної церкви і народу.

В 1958 році українські богослужіння з волі польського уряду перенесено з церкви на Болоні до костела Серця Ісусового⁴ в центрі міста. З того часу відбуваються вони постійно в цьому храмі. Упродовж своєї діяльності хор вивчив цілу Св. Літургію. Репетиції, з огляду на сакральний характер музики, не могли вже відбуватися в Народному домі, в якому тепер містилося УСКТ⁵. Відтоді хористи працювали в ризниці костела Серця Ісусового. Однак несприятлива атмосфера, яку створили господарі святині не дозволила користатися з цього приміщення. У цих складних умовах хористи були змушені вивчати свої партії у вежі костела⁶ або десь у куточку світлиці УСКТ, щоб ніхто не чув, що співається церковну музику. Отож, як бачимо, церковне музичне мистецтво, яке кожної неділі приносило радість вірним, творилося в надзвичайно складних умовах.

Підкреслимо, що о. кан. С. Крупа належав до тих священників, які глибоко розуміли велике значення музики. Була і є вона не тільки візитною карткою східного обряду, але впливає на поглиблення його містицизму, а протягом віків зберігала в поневоленому народі його національну ідентичність і культурні традиції. Постійна праця диригента Володимира Пайташа, перетворила перемиський хор у найкращий серед українських церковних хорів у Польщі. Начисляв він біля 20-ти співаків, кількість яких поступово зростала, аж до 30-ти. Крім постійних членів, була також частина таких, які працювали з хором несистематично, тому під час свят чи урочистостей хор начисляв до 40 осіб різного віку.

У 1972 році колективу виповнилося 15 років. З цієї нагоди заслужено отримав він ім'я "Горі серця". Цей вислів - літургійного походження - символізує самовіддане служіння хористів великій ідеї релігійного і національного самоутвердження народу. З нагоди ювілею хористи придбали скромні, але однакові костюми і виконали пам'яткове табло, яке зберігається до сьогодні у диригента хору. Зреалізовано також перший магнітофонний запис Св. Літургії. Ознакою пошани для діяльності хористів стали щорічні зустрічі, які проводив з ними отець митрат Василь Гриниш, генеральний вікарій для греко-католиків у Польщі. Були це своєрідні підсумки проведеної праці, а також нагода для відзначення особливих заслуг окремих співаків. Тоді ж обговорювано актуальні проблеми подальшого творчого життя колективу.

Сімдесяті роки були для хору дуже артистично атракційні. Зростав весь час його виконавський рівень, а також число хористів. Крім недільних і святкових богослужінь хор опрацював концертний репертуар релігійних пісень. У 1970 році при хорі був створений гурток мандоліністів, функція якого полягала в інструментальному супроводі вокальних творів. Традиційними стали спільні виступи колективу з оркестром мандоліністів, який дублював чотириголосний виклад хорових партій. Крім охарактеризованого концерт-

ного репертуару диригент залучив оркестр мандоліністів до супроводу Св. Літургії. Проте цей експеримент себе не оправдав із різних причин. Перш за все інструментальна музика, як відомо, не має традицій виконання в літургії східної церкви. З іншого боку випикли значні труднощі ансамблевого узгодження між репліками священника і хорово-інструментальними партіями. У 1974 році диригент, який своєю виконавчу майстерність збагатив ще основним знанням гри на бандурі, організував при церковному хорі ансамбль бандуристів⁷.

Так оновлений колектив вперше виступив у 1974 році у Перемишлі і Кракові з нагоди відзначення Шевченківських дат. З того часу ансамблі мандоліністів і бандуристів постійно залучаються до виступів церковного хору. Його багатий і різноманітний репертуар привертає увагу релігійних українських та польських громад.

80-ті роки принесли несподівані і тривожні зміни у діяльності хору. З одного боку поступово відбувається зміна політичної ситуації в Польщі - падає комунізм, влада переходить в руки демократів.

Здавалось би, що життя української меншини повинно стати свободнішим. І це дійсно так було. Проте користаючи з нових можливостей багато хористів виїжджає за кордон, частина молодих інструменталістів починає студіювати у великих містах Польщі. Все це дезорганізує діяльність церковного хору. На жаль, відчувається також брак морально-духовної підтримки і сприяння. Ситуація ще більше ускладнюється в 90-тих роках. Погляньмо на минулий 1996 рік. Наступають як негативні, так і позитивні зміни. З одного боку кількісний склад хору невідомо зменшується. У ньому залишилися тільки окремі ентузіасти старшого і середнього покоління. З другого боку прибувають нові сили, які поки що працюють несистематично. А саме, камерний хор, який протягом трьох років діяв у Народному домі підхоплює ініціативу об'єднання діючих у Перемишлі виконавчих колективів. В новій якості церковний хор вперше виконав Св. Літургію 12 липня 1996 р., під час хіротонії довголітнього пароха Перемиської церкви, єпископа Теодора Майковича. Задум себе оправдав і появилася упевненість у подальшій творчій співпраці.

Репертуар хору, протягом років праці був дуже різноманітний. Як вище згадано, співав він Св. Літургію, в склад якої входили твори різних українських композиторів: Д. Бортнянського, М. Березовського, О. Копка, М. Вербицького В. Матюка, К. Стеценка, Федорова, А. Нанкого та інших. Крім цього в репертуарі хору була також літургія отця Зенона Золочівського⁸, яку виконав він тільки один раз у 1968 році.

У склад концертного репертуару входили церковні пісні та канти (разом біля 30-ти) в честь Божої Матері, св. Йосафата Кушчевича, св. Миколая, а також страсні і воскресні. Були ще твори на музику О. Копка Кішкаевича, М. Лисенка, А. Гнатишина та інших українських композиторів. В концертному репертуарі знайшлися також вокальні концерти Д. Бортнянського

“Слава во вишніх Богу” та “Тебе Бога хвалім”, а також “Ангел вопієше” А. Нанкого. Особливо атракційними як для слухачів, так і виконавців були колядки (яких виконувано біля 30-ти різних українських композиторів). Крім церковної музики хор співав також світські твори, які часом вдавалося вклучати у програми концертів організованих українськими громадами Перемишля чи Кракова.

Діяльність хору була дуже активною. Крім Св. Літургій, які виконував він у Перемишлі в усі неділі та свята, 3-4 рази в році відбувалися тематичні концерти церковної музики, хорові завжди акомпанювали інструментальні ансамблі мандоліністів і бандуристів. Музику супроводив і аранжував диригент хору Володимир Пайташ. Найбільш, однак, атракційними для колективу були концертні подорожі до різних осередків Польщі. Важко вимінити всі місцевості, в яких хор побував, тому наведу тільки воевідства, які часто кількакратно мали нагоду його слухати, а саме: Люблінське Холмське, Варшавське, Лігницьке, Кошалінське, Опольське, Сувальське, Катовицьке, Ченстоховське, Краківське, Ряшівське, Кроснянське, Новосондєцьке, Зеленогірське, та зрозуміло, Перемиське. Хор віз українську церковну і світську музику до всіх осередків у Польщі, де перебували депортовані з різних земель українці. До престижних виступів колективу можемо зачислити чотирикратно участь у “Сакросонгах” - фестивалях сакральної музики у Польщі (Люблін - 2 рази, Краків, Каліш). Кожного разу хор став лавреатом фестивалю⁹. Важливими подіями для хору були греко-католицькі екуменічні богослужіння, які відбувалися кілька разів у році в різних місцевостях Польщі (Люблін, Ряшів, Краків), з участю латинського духовенства та вірних. Як згадані “Сакросонги”, так і екуменічні Служби Божі зіграли велику роль в існуванні хору та української національної меншини в Польщі взагалі. З одного боку виступи ці були формою нагороди за віддану працю і підносили престиж хору. З другого, була це форма пропагування в польському середовищі української культури, як також піднесення ранги греко-католицького обряду, який сприймався польськими слухачами з великим ентузіазмом. Був він для них чимось “незвичайним і надприродним”, ще часто підкреслювано в вітальних висловах. Для українських середовищ у Польщі хор цей був плаваючим островом рідної музики. Завдяки ньому старші не забували, а молоді пізнавали свою культуру. Був він також своєрідною школою патріотичного виховання українських дітей і молоді. З його рядів виросло багато українських музичних діячів, а серед них: Павло Любович - диригент Камерного хору в Перемишлі, Марія Фіцак - вчителька музики та дитячих колективів у школі ім. М. Шашкевича у Перемишлі, Ольга Попович - керівник ансамблю “Бандура”, а також всі члени цього ансамблю.

Свій великий успіх хор завдячує безпосередньо своєму диригентові, Володимирові Пайташеві, людині незрячій. Тим більше незрозумілий його феномен. Від 1957 року з великою харизмою безпе-

реривно реалізує він свою візію, збагачуючи скарбницю української культури і засіваючи зерно в нових поколіннях.

Підсумовуючи вище викладене, необхідно акцентувати особливо важливу роль церковного хору, організованого Володимиром Пайташем. Саме цей колектив, який діяв в надзвичайно складних умовах виконував вагомую роль у музично-культурних процесах Перемишля і всієї української меншини у Польщі.

Ольга Попович

¹ Див. З. Лисенко - “Піонери музичного мистецтва в Галичині”, Львів - Нью-Йорк 1994 р.

² Див. З. Лисенко - “Піонери музичного мистецтва в Галичині”, Львів - Нью-Йорк 1994 р.

³ Депортація українців із східно-південних теренів Польщі на Україну і також західні і південні райони Польщі.

⁴ Був це храм, в якому відправляли також латинники, які були там господарями.

⁵ УСКТ - Українське суспільно-культурне товариство - покликане польським урядом, яке підлягало під Міністерство внутрішніх справ Польщі.

⁶ В часі проповідей, тому що греко-католикам можна було перебувати тільки в часі богослужінь.

⁷ Ансамбль начисляв 20-теро бандуристів у віці початкової і середньої школи.

⁸ Див. М. Антонович - “Україніше гайстліхе музік”, Мюнхен 1990 р., с. 289

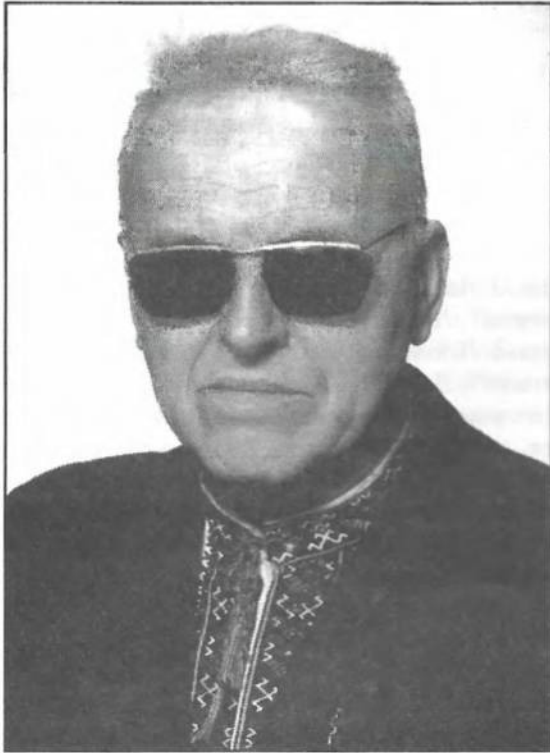
⁹ Нагороди та грамоти зберігаються у диригента хору Володимира Пайташа.

“Горі серця” – літургійний ювілейний співаник

Внедовзі вийде друком молитовник співаник “Горі Серця” авторства Володимира Пайташа – диригента Перемиського архікафедрального хору, якому в цьому році виповнилося 40 років.

Збірку цю: Служба Божа, Молебени, Парастас та короткий історичний додаток, автор присвячує вірним греко-католицького обряду, як музично-вокальний дарунок до великих ювілеїв: 1000-ліття Хрещення України, 400-ліття Берестейської унії та 300-ліття унії перемиської єпархії з Римом.

Автобіографія автора

Володимир Пайташ, диригент Перемиського церковного хору "Горі серця" (17 грудня 1996 року відзначений міністром культури та мистецтва) грамотою та медаллю "Заслужений діяч культури"

Перекопана, це передмістя Перемишля, де я народився у 1927 р. Батько мій Степан, а мати Емілія з дому Кальтбрун (німецького роду). Хрещений у місцевій церкві св. Івана Богослова, котра була дочерною перемиської кафедри, тому і перше св. Причасття приймав я у кафедрі. До школи учався у Перемишлі ім. о. Маркіяна Шашкевича і один рік до школи св. о. Николая на Засянні. За німецької окупації два роки учався до гімназії у Ярославі, а коли відчинили малу Духовну семінарію в Перемишлі, зараз до неї вписався. У 1945 р. склав екзамен на атестат зрілості. Від 1945-1947 рр. - час виселення - партизанських боїв і арештів. У 1946 р. в Перемишлі арештовано і вивезено на заслання єпископів: Йосафата Коциловського, Григорія Лакоту та отців крилошан греко-католицької капітули, тим самим наша Духовна семінарія перестала існувати. Не маючи можливості далі студювати, розпочав я курс науки писання на машині, щоб працювати в якомусь бюро. Мій префект з малої Духовної семінарії о. кан. Стефан Яворський порадив мені внести письмове прохання на богословські студії у римо-католицькій Духовній Семінарії в Перемишлі, що негайно я зробив. В розмові ректор Духовної семінарії заявив, що не може мене прийняти на богословські студії, бо я є українець греко-католик і з цієї

причини Духовна семінарія була б сліджена через державну владу. У 1946 р. був я арештований в Перемишлі і вневдовзі звільнений. У 1947 р. зістав я арештований вдруге, але у Кракові і вивезений до Центрального табору праці в Явожні. Там працював якийсь час у шевсько-римарських верстатах, а у вільному від допитів і праці часі, учив хлопців молитви на вервиці. Досі переховую вервицю зроблену з хліба, як пам'ятку з Явожна. Батьків виселено до кошалінського воєвідства і там я поїхав з табору Явожно у 1948 р. У 1948 р. вступив я до римо-католицької Вищої духовної семінарії в Гнезні і Познані, які закінчив у 1954 р. Свячень священничих мені не уділено, бажали зміни обряду. Я не погодився. З уваги на те, що мав „доміцілію” (мешкання) в гожівській єпархії, бажали, щоб ще рік перебув в їхній Духовній семінарії в Гожові і ще раз складав екзамен. Не помогли мої свідчення закінчення студії в Познані з-перед року і я погодився ще раз складати екзамен. Бажали від мене відмовляти латинський „брєваріюм” (брєв'яж) часослов. Я не погодився. Посвідку, що вмію відмовляти наш греко-католицькій часослов доручив я складаючи екзамен перед о. др. Кулибабою ЧСВВ, що тоді був душпастирем в Курові біля Гожова. Я хотів стати греко-католицьким священником і служити свому поневоленому народові. Після року перебування в Духовній семінарії в Гожові, Апостольський адміністратор кс. Шельонжек сказав мені, що екзаменів приймати не будуть і не висвятять: „gdybyśmy siebie wyświęcili, to my byśmy sobie z tobą rady nie dali”. Про мої богословські студії в гожовській Духовній семінарії згадує о. митр. Василь Гриник в книжці *Мартирологія українських церков* (том 2, Українська католицька Церква, Торонто 1985 р., стр. 340. За мною в моїй справі не було кому обстати, бо тодішній представник Греко-Католицької Церкви о. митр. Василь Гриник був ув'язнений і засуджений на кілька років в'язниці. У 1956 р. створилося УСКТ, я переїхав до Перемишля і почав працю в Українському Народному домі, як культурно-освітній працівник. У 1957 р. дозволено на греко-католицькі богослужіння в Перемишлі і я став диригентом церковного хору. В часі перебування у таборі Явожно з причин голоду, побиття і нервової напруги я занепав на недугу очей - почав тратити зір. У 1963 р. перейшов на пенсію і працював як пенсіонер в УСКТ до 1968 р. Звільнено мене з праці як людину зв'язану з Церквою. Закид - релігійний вплив на дітей і молодь в гуртках. При церковному хорі заснував я групу мандоліністів, а опісля бандуристів, яка діє до сьогодні. З церковним хором і музичною групою, їздив з різними концертами в турне по країні, а також брав участь у міжнародних фестивалях релігійної пісні і музики „Сакросонг” у Польщі. У 50-тих роках, будучи на богословських студіях в Познані і Гнезні, мав я добру нагоду пізнати римо-католицький обряд. Запізнався я з їхніми канціоналами. Усі римо-католицькі служебні книги мають ноти для співу священника і органісти (дяка). Порівнював я з нашим обрядом і дійшов до висновку, що у нас є цілковитий брак нот для священника. В довголітній моїй праці, як

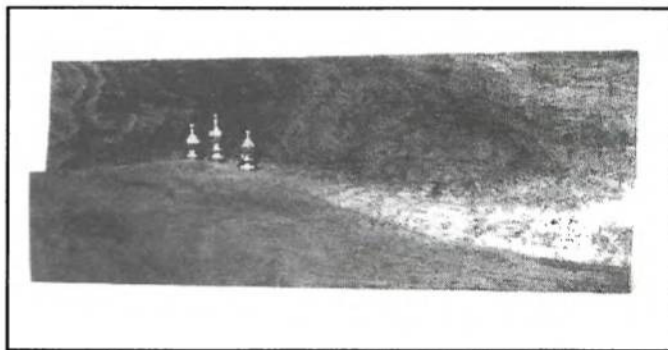
диригента церковного хору в Перемишлі зацікавився я зі співом багатьох священників і це навело мене на думку опрацювати ноти для співу священника. У 1974 р. почав я приготувати літургійний співаник, яким бажав привітати ювілей: Хрещення України, 400-ліття Берестейської унії і 300-ліття унії Перемиської єпархії з Римом. У 1987 р. був я з літургійним співаником у примаса Польщі Глемпа, що тоді заступав нам єпископа (примас Глемп це мій знайомий з богословських студій з Познаня). Примас відповів, що не знає нашого обряду і поручив узгодити з тодішнім протоігуменом ЧСВВ Йосафатом Романиком. Після переглядання співаника, о. протоігумен пропонував, щоб співаник поширити, а тоді б з нього користали не лише вірні, але й священники. Праця моя продовжилась. Апробата примаса Глемпа тепер непотрібна, бо ми маємо свою духовну владу у Львові і Перемишлі. Ноти у служебнику побудять богослова до правильного співу. Такий служебник з нотами становитиме неначе музичний твір і піднесе вартість богослужбової книги. Моя праця над співаником тривала дев'ятнадцять років з перервами (добір матеріалів). І ще з тієї причини, що як незрячий людині довелося мені ноти і багато текстів диктувати. Працював я зі самозапертям, щоб цей співаник міг послужити нашій Церкві. Перша частина співаника містить Службу Богу, Молебні, Парастас і інші під нотами, а друга (книжечка) це короткий історичний огляд ювілеїв та інші статті.

Володимир Пайташ
Диригент кафедрального хору
„Горі серця” в Перемишлі.

JACKA KOGUTKA CERKIEWNE PEJZAŻE W DREWNI

Jacek Kogutek znany jest z licznie przeprowadzonych prac konserwatorskich we wnętrzach cerkwi południowo-wschodniej Polski (m.in. Mokre i Jarosław) oraz z osobliwych kompozycji kamiennych nagrobków, które na tle smutnych lastrykowych grobowców, tchną ciepłem i skłaniają do refleksji. Jednakże rozgłos przyniosła mu twórczość rzeźbiarska w małych formach (m.in. wystawy zbiorowe we Włoszech i Chinach). Dwukrotnie został wyróżniony na Biennale Internazionale Dantesca-Centro Dantesco-Ravenna; w 1994 roku za rzeźbę „Wrota Piekiel”, a w 1996 roku za rzeźbę „Wrota Czystości”.

Jacek Kogutek w swoim repertuarze artystycznym ma także pejzaże cerkiewne, realizowane w drewnie. Ową osobliwością twórczą miło zaskakiwał odbiorców na licznych wystawach. Tej działalności artystycznej właśnie chciałem się dokładniej przyjrzeć i poprosić autora o bliższe jej zaprezentowanie. Nie było to jednak łatwe, gdyż Jacek, jak przystało na normalnego artystę, twierdzi, że lepiej jest mu wypowiedzieć się poprzez plastyczne działanie, niż jej werbalne nazywanie.

Czy charakter zabytków, m.in. z dziedziny sztuki cerkiewnej, które konserwowałeś, miał wpływ na Twoją artystyczną twórczość?

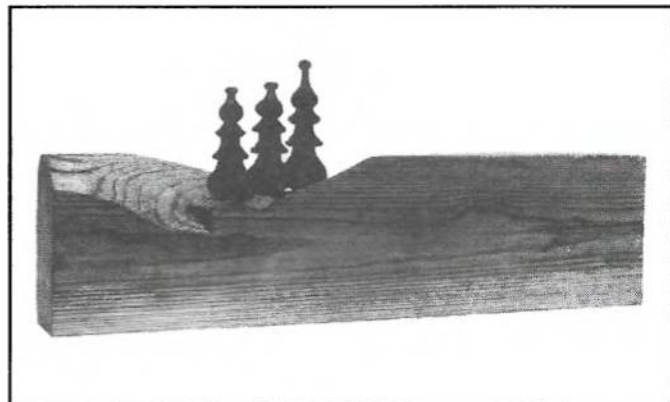
Na pewno nie wprost. Realizacja dzieła przychodzi po długim czasie przemyśleń. Ma to jednak o tyle wpływ, że mam do czynienia z czymś nowym: nowym krajobrazem, świeżym wrażeniem. Nasycam się tym wszystkim już przez samo tam przebywanie. Niezależnie gdzie jestem, czy jest to Rumunia, czy Włochy, zawsze coś zostaje. Czasem zrobię kilka szkiców, zdjęć, coś zapamiętam i chce się później w te miejsca wracać. Więc wracam - poprzez zmaterializowaną syntezę moich prac. Tym, co najbardziej łączy praktykę konserwatorską z twórczością artystyczną, jest doświadczenie zawodowe, które pozwala mi na swobodne obrabianie materiału.

Skąd więc czerpiesz inspiracje? Skąd pojawił się ów „duch Wschodu”, płynący z wyrzeźbionych przez Ciebie krzyży i cerkiewek?

To skutek odwiedzania zabytków sztuki cerkiewnej w ich naturalnym środowisku, chłonięcie charakterystycznego pejzażu. Krzyże, które wyrzeźbiłem, korespondują z wołoskimi przydrożnymi krzyżami Rumunii, którą odwiedziłem dwadzieścia lat temu. Nie bez wpływu była twórczość tamtejszego artysty Constantina Brancucciego z jego „kolumnami niebios”, wywodzącymi się z syntez form ludowych, które w otwartych przestrzeniach mocno oddziaływały na odbiorcę.

Jak określiłbyś charakter swojej twórczości?

Może będą chciał ją kiedyś nazwać. Na razie traktuję to jako bieżącą twórczość - jest to działanie chwili, pod wpływem jakichś wrażeń. Teraz nie chciałbym tego nazywać. Nie przywiązuję moich wytworów do konkretnych miejsc czy obiektów, mimo że niektóre nazywam od tego, co było inspiracją. Moje dzieło nie musi być nazwane.

Cerkiewny pejzaż, rzeźba w drewnie

Masz kompozycje na pograniczu rzeźby i architektury - ustawiasz pełnoplastyczne modele w przestrzeni - wobec siebie i kierunku światła.

Tak, tylko że to nie jest już model. Jest bowiem bardzo delikatna różnica między modelem, który powinien mieć jakieś konkretne, inwentaryzacyjne proporcje, a rzeźbą jako bryłą o intuicyjnie dobranych proporcjach i odpowiednim ustawieniu jej w przestrzeni, dla celowej ekspozycji. Owa bryła ma swoją inspirację wynikającą z klimatu, z otoczenia, w jakim funkcjonuje pierwowzór. Moje spotkanie z daną cerkwią następuje bowiem już po jej wybudowaniu i to budowniczy określił jej kształt i rzeczywiste proporcje. Jednocześnie działał on zgodnie z zasadami jej funkcjonowania w geograficznym otoczeniu (np. dobranie odpowiednich kształtów dachów na terenach górskich). Natomiast ja chcę w swojej twórczości odejść od zastanej rzeczywistości architektonicznej, a przychylić się w kierunku znacznie innych niż do tej pory rzeźbiarskich deformacji. Na razie wolałbym pokazać rzeczy bardziej konkretne, jeszcze kojarzące się z kształtami występującymi w rzeczywistości. Przez to mogę swoje rzeźby pokazać szerszej publiczności, a z drugiej strony w "Centrum Rzeźby Polskiej" w Orońsku, w kontekście prac "rasowej" sztuki współczesnej.

Wspomniałeś o wystawach, z jakich wystaw jesteś zadowolony, które z nich wywarły na Tobie szczególne wrażenie?

Na pewno była to, wspomniana już, wystawa w Orońsku. Moje prace wzbudziły zaniepokojenie poprzez swoją osobliwość - wyrzeźbienie krajobrazu, który na ogół się maluje. Mało kto stara się rzeźbić, a jeżeli krajobraz jest w rzeźbie, to jest tam tłem. Ja starałem się odwrócić owe role. Uważałem, że pokazanie niewielkiej bryły cerkiewki w kontekście naturalnie ukształtowanego terenu, może być pod względem plastycznym ciekawe samo w sobie. Próbuje wyciąć kawałek przestrzeni. Niemalże wrażenie zrobiła również wystawa na zamku w Szydłowcu. Z tego rodzaju przedstawieniem tam się jeszcze nie spotkało. Wystawę zwiedziło około dwóch tysięcy osób.

Porozmawiajmy o historii jednego wybranego dzieła z Twojej twórczości - o "desce pamiątkowej", poświęconej Nikiforowi.

Była to setna rocznica śmierci Nikifora. Greckokatolicki dziekan krynicko-krakowski, ks. Julian Krawiecki zaproponował zrobienie z tej okazji godnego nagrobka. Podjąłem wyzwanie, czego owocem był projekt płyty nagrobnej. Nie doczekał się on jednak realizacji z powodu braku odzewu ze strony władz gminy Krynica. Chciałbym jednak zaznaczyć, że ów pomysł, który podjąłem, zmusił mnie do bardzo syntetycznego myślenia, ponieważ realizacja miała być w kamieniu, czyli posiadać jak najprostszą i nie narzucającą się formę, a zarazem czytelną. Czytelną dla kogoś, kto byłby nią bliżej zainteresowany.

Czy praktykujesz sprzedawanie swoich prac oraz czy zamierzasz umieścić swoje rzeźby w danym muzeum już na stałe?

Nie. Nie sprzedaję swoich prac. Oczywiście, oprócz rzeźb zamówionych. Sprzedać jest łatwo, a odtworzyć, to w zasadzie już nie to samo dzieło.

Natomiast przekazanie ich do muzeów rodzi we mnie obawę, czy nie trafiłyby po pewnym czasie do magazynów, a - zвычайnie - nie chciałbym tego. Zgodziłbym się na stałą ekspozycję na zasadzie depozytu, by swobodnie można było je przewozić na czasowe wystawy w różne miejsca.

Nic chciałbym też, żeby pokazywano ciągle te same realizacje. Dążę do tego, by oglądający moje rzeźby spotykał coraz to nowsze prace, bez ryzyka znużenia go. Jest to jednak sprawa na przyszłość. Na razie mam jedynie plany wystaw czasowych. Myślę o zorganizowaniu małej wystawy w Jarosławiu. Chciałbym umieścić ją w jakiejś galerii i zobaczyć, jakie wrażenie wywrze na oglądających. Podejrzewam jednak, że właśnie tu, na terenie południowo-wschodniej Polski ludzie patrzą na moje rzeźby przez pryzmat własnych uczuć, wypływających ze szczególnie aktywnego tu kontekstu kulturowo-narodowego. Gdzieś dalej w Polsce, odbiorcy mojej sztuki, bez owych uprzedzeń inności kulturowo-narodowej, zauważają w niej przede wszystkim ich artystyczne piękno. Dlatego też, wystawiając je tam, czuję się bardziej bezpieczny, niż na naszych terenach, gdzie istnieje ryzyko politycznego zaszeregowania mnie po jednej lub drugiej stronie. Zupełnie niepotrzebnie. Takie podejście nie służy twórczości.

rozmałował Eugeniusz Zawaleń

fotografie Maryna Szewczuk

Jack Kogutek - ur. w 1958 roku w Zakopanem. Ukończył Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych im. A. Kenara w Zakopanem oraz Studium Konserwacji Zabytków w Tarnowie. W latach 1984-1990 studiował Konserwację Zabytków Architektury na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Osiedlił w podłańcuckiej Soninie, gdzie żyje i tworzy.

Минуле імен

Мі дуже мало знаємо про найдавніший шар імен, які вибирали наші предки для називання дітей, з назв рослин, тварин, навколишньої природи, речей ітд. Антропонімісти вважають, що сліди їх збереглися у сучасних українських прізвищах на зразок Камінь, Дуб, Орел, Ведмідь, Лось, Олень, Літо, Зима тощо. Сягають вони ще у праслов'янську епоху. Все це відтворюється на підставі того, що вибір саме таких імен зберігся як традиція і до сьогодні в інших народів світу, а також на основі того, що залишилось у найдавніших писемних пам'ятках та пізніших етнографічних записах.

Запроваджуючи християнство, церква зуміла використати у своїх цілях народні поганські повір'я та деякі звичаї, пов'язані з вибором і наданням дитині власного імені, пристосувавши їх навіть до обряду церковного хрещення. Це відзначають етнографи і дослідники історії культури різних християнських народів.

Віра - у зв'язок імені з життєвою долею дитини і її благополуччям на все життя ітд. з поганських імен була перенесена також і на християнські.

Повір'я, пов'язані з наданням людині ім'я, різноманітні. У недавно виданій книзі Михайлини Рошкевич (сестра Ольги Рошкевич, першої любові Івана Франка) автор передмови наводить одне з них. Для нас воно цікаве тим, що фіксувалось у середині XIX ст. і що вирішила скористатись ним не проста людина, а священик: хоч як намагався триматись шановний отець, але бідність давалася взнаки. Михайлина була третьою дитиною в сім'ї, і батьки згадали народне повір'я, що коли дитину назвати одночасно іменем батька й матері (справжнє ім'я Михайлини - Михайлина - Марія), то Бог зглянеться і більше не буде сім'ї посилати "прибутку". Добре чи погане це повір'я, але справді після Михайлини сім'я більше не поповнювалась. Тільки через сім років народився у Рошкевичів син, котрого за таку несподіванку назвали Богданом. Повір'ю все-таки судилося справдити і на цей раз, бо ще малим хлопчиною Богдан помер*.

Забобони, які пов'язували наші далекі предки з нехрещеними, а пізніше і з хрещеними власними іменами, впливали з турбот батьків про благополуччя своєї дитини. Ця турбота знаходила свій вияв саме у традиційній вірі у надприродну, магічну дію власного імені людини, тож у давнину люди завжди намагалися вибрати дитині саме таке ім'я, яке не тільки не зашкодило б їй, але й оберігало від смерті або забезпечувало в майбутньому здійснення певного доброго батьківського побажання. Саме у зв'язку з цим давні імена деякі з ономастів ділять на захисні і побажальні.

Найбільш відстрашувально-захисним у багатьох народів (не тільки у слов'ян) було ім'я Вовк. У сербів навіть наприкінці XVIII століття назва вовка обиралася для дитини як відстрашувальне погрозливе ім'я у сім'ях, де попередні діти вмирили (вовк був символом міцного здоров'я); в антропонімічній літературі маємо

підтвердження видатного сербського вченого Вука Караджича, який особисто одержав таке ім'я (сербське вук "вовк"). До речі, в сербів і болгарів залишилось чи не найбільше давніх слов'янських імен, які вживаються і сьогодні. Ще і досі в деяких регіонах України зберігся звичай, згідно з яким дитину, яка часто хворіла, нібито продають (умовно, за символічну плату), в сім'ю, де є багато здорових дітей. Згідно з повір'ям така дитина не хворітиме. Чи не з таким (або подібним до нього) повір'ям було пов'язане слов'янське автохтонне ім'я Продан?

Найдавнішим з побажальних імен були складні: Борислав (сучасне Борис), Брячислав, Держислав, Ростислав, Станіслав. Тобто батьки бажали дитині ту чи іншу позитивну, з точки зору батьків чи родини, рису, вияв характеру тощо: здобути славу (наведені вище), бути мужнім, відважним воїном (Будивой), побожним (Хвалибог), миролюбним (Творимир), або навіть мстивим (Мстигнів). Найпоширеніші були антропоніми з компонентом слав, пов'язані з тим чи іншим виявом слави (Воїслав, Всеслав, Вячеслав, Ізяслав, Мирослав та ін.), імена, що пов'язувалися з героїзмом і відвагою (Ратибор, Ярополк), гостинністю (Гостирад, Доброгост, Милогост) ітд., втіленням в імені побожності батьків, їх вдячності, що послав їм дитину і через відповідне ім'я піклуватиметься про неї (Богдан, Богдар, Божидар, Богумил, Богуслав). Побажанням на майбутнє якихось позитивних рис характеру чи особистої удачі (Добромисл, Доброслав, Милоніг, Осмомисл та інші). Цей перелік можна продовжити.

В імені дитини могли віддзеркалитись різні сторони життя наших предків. Неважко встановити походження імен типу Бажан, Жадан ("той, якого бажали, ждали"), Ждан ("той, якого очікували, з нетерпінням ждали"), і Неждан ("той, якого не ждали"), Третяк, Шостак (третій і шостий у сім'ї за порядком народження) ітд. Вчені нараховують до 20-ти розрядів лексики, з яких могли наші далекі предки вибрати ім'я людині: сімейні відносини, зовнішній вигляд, нашімшкваті прізвиська, назви тварин, рослин, риб, назви різних предметів та ін. Які були мотиви називання людини тим чи іншим іменем, у більшості випадків можемо хіба здогадуватись, бо нам зараз важко, а то й неможливо проникнути у психологію людей минулих століть. Як уже згадувалось раніше, через кілька століть після запровадження християнства в силу історичних обставин слов'янські автохтонні імена перейшли на другий план, вживалися тільки в колі сім'ї, родини, пізніше ставали індивідуальними прізвиськами, а деякі з них - родовими прізвиськами і таким способом збереглися до наших днів тільки у сучасних українських прізвищах. Коли читачеві зустрінуться прізвища на зразок Бажан, Нечай, Семак, Сулим тощо, майте на увазі, що корені їх - у сивій давнині. Деякі зі слов'янських автохтонних імен збереглися тільки завдяки тому, що внаслідок канонізації церквою святих і видатних історичних осіб були введені в церковні календарі: Борис, Володимир.

Слов'янські автохтонні імена вживалися як імена людей ще до кінця XVII століття включно, хоча кількість їх вживання поступово згасала.

Протягом останніх десятиліть зацікавленість українців слов'янськими автохтонними іменами стає дедалі інтенсивнішою. Батьки охочо розширюють списки імен, з яких дають імена дітям, за рахунок повернення до життя стародавніх імен: Владислав, Володислав, Гостомисл, Добромисл, Любомисл, Милослав, Мирослав, Радислав, Ратмир, Святогор, Святослав, Святополк, Лада та інші. Одночасно за їх зразком виникають імена - неологізми: Світлан, Світозар, Дзвенимира, Дзвенислава, Любоміра, Мечислава, Милослава, Мстислава, Ростислава. Сніжана, Світозара та ін.

Введення у вжиток нових імен цього типу ще далеко себе не вичерпало і мабуть, стане одним із надійних джерел для поповнення іменника сучасних українців.

Остап Роман Іванович,
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник
Інституту Українознавства АН України.

* Горак Р.Д., *Змарнований талант*. Піснямова до кн.: Рощкевич Михайлівна, *Таку вже долю Бог судив. Оповідання, спогади*. Львів 1933. с. 95-96.

„Наливаймо браття ...” - спиртні напитки серед запорозьких козаків

Слово „козак” турецько-татарського походження. Початково не означало воно приналежності до якоїсь суспільної групи чи військової організації. До XVII ст. так звали людей, які ранньою весною мандрували у дикий степ, щоб там полувати на диких звірів, ловити рибу, добувати мед диких бджіл ітд. Осінню повертались вони до рідної хати. З часом крім меду й шкір козаки почали також привозити трофеї, які вдавалось їм здобувати на сусідах - татарах.

На початку, козаки нападали тільки на поодиноких татарських пастухів або невеликі військові загони. Пізніше почали вчитись від своїх противників воєнного ремесла, підглядали їх тактику й щораз частіше перемагали. Число козаків постійно збільшувалось. Крім селян - біженців з південно-західних регіонів України, на Запоріжжя прибували також міщани, люди, які увійшли в колізію з правом, всілякого роду авантюристи або просто мандрівники різних національностей. Основою був, однак, український елемент.

Для розвитку Козаччини, як самостійної організації й військової сили дуже важливим моментом було заснування Січі, тобто постійного табору - фортеці. У Січі козаки ховались від погоні, звідти рушались на свої походи й сюди із них поверталися. Для деяких „братчиків” - як себе звали запорожці - Січ була просто домом. „Ой Січ мати, ой Січ мати - великий луг батько”, як співалось на Україні.

Витворивши свою специфічну групу, козаки виробили також характерні їй риси. І так запорожець

був людяною широю, гостинною, простою й чесною. Завжди поважав старих воїнів, а в битві нехтував небезпекою. Характерні йому були відвага й своєрідний гумор. Погорджував смертю, кохав музику й пісень, любив мріяти про пригоди й далекі мандрівки. Мав він також свої характерні вади. Одною з них було пиянство.

Про спиртні напитки та їхнє широке використання на Запоріжжі, згідно згадують майже усі автори, які писали тоді про Україну. Наприклад, Альберто Віміна - венеціанець, який перебував на Запоріжжі з дипломатичною місією помітив, що козаки без устанку віддаються пиянству (...) аж поки густі алкогольні випари не повалять їх на землю. Звідти не видно, щоб зосереджували вони якісь багатства або обали про вигоду. Усе марнотратно противають. Подібно характеризував запорожців Вільгельм ле Вассер де Боплан - французький інженер на польській службі. *Не думаю - писав він - щоб була на світі друга нація подібна до них відносно щасття, бо не встигнуть ще витверезіти з попереднього пиянства, а вже починають нове.*

Якщо говорити про роди напитоків, то були вони різноманітні. Найбільш розповсюджена, в основному серед козацької бідноти - черні, була дуже забруднена горілка, яку звали *сивухою*. Не менш популярні були *брага* - слабо продестильований спирт і *оковита*, міцна, доброго сорту горілка. За дуже гідний напиток вважалось *варетиху*, тобто горілку з додатком меду, пахучого коріння й сушених овочів. Частування *варенихою* вважалось за велику честь і шану, а відмову за велику образу. Крім того пилось усякого роду наливки (*малітвіку*, *сливянку*, *вишнівкку* ітд.), пиво й мед. Вина вживалось небагато. Було воно дороге й на столах появлялось лише при дуже врочистих нагодах.

Козаки пили багато й до нестями. Особливими нагодами до пиятків були вибори козацької старшини, між іншим кошового отамана, які проходили у Новий рік. Перед тим відбувалась своєрідна „виборча кампанія”: кандидати виточували перед курені бочки меду й горілки, щоб здобути собі прихильників. Товариство пило тиждень від Різдвяних свят до Нового року і щойно тоді голосувало.

Подібні, багатоденні, гулянки мали також місце після повернення з вдалого походу. Горілку, пиво й мед ставили надворі у великих цеберах, на яких висіли дерев'яні чарки, звані *михайликами*. Кожний міг напитись доволі. Що більше, запрошений до спільної гостини не міг від неї відмовитись, бо вважалось це за смертельну образу господаря. Розуміється, що найбільш користали шинкарі. Не тільки позбувались вони товару, але за пів ціни скупували від запорожців вартісні трофеї. Козаки - зі свого боку - хотіли перетягнути пиянство якнайдовше, тому заборговувались на рахунок наступного походу.

Про пияцькі звичаї говориться також у думах, яких співалося на Україні. Після щасливого повернення Самійла Кішки з турецької неволі козаки в коло сідали, пили, гуляли, на віват стріляли. В „Розмові Дніпра з Дунаєм” зустрічасмо майже ідентичні слова про

козаків, які повернулись з походу на Царгород: У Січі старій колом сідали, срібро - золото на частини розділяли, мед і горілку, оковиту попивали. Зате у творі „Фесько Ганджа Андибар” говориться про два цєбри меду, один горілки та одній коновці пива, випитих чотирма особами, не згадуючи навіть про якусь закуску.

В час гучних, закроплованих сивухою козацьких забав, нерідко траплялись сварні, бійки й всілякого роду розбої. Прикладом може бути Грицько Капустенко, який впився і посварившись за люльку тютюну з Микитою Тараном, ударив його ножом, або Гервазій Рябий, який за побиття в пиянстві вчинене, киями при стовпі був покараний.

Козацька старшина старалась обмежити пиянство суворими карами й великими податками, які накладала на шинкарів. У воєнному поході пиття якого-небудь спиртного каралося смертю.

Оковиту й сивуху запорожці вживали також, щоб лікуватись. Як згадував Боплан бачив я хворих на гарячку козаків, які - щобвилікуватись - не беруть нічого іншого, як тільки половину пороху до гармати, мішають його наполовину з горілкою, а пізніше ідуть спати, щоб пробудитись у чудовому здоров'ї.

Причин так широкого вживання спиртних напитків деякі історики шукають у розпиванні шляхтою селян, з яких в основній масі походили козаки. По-моєму, однак, ближше правди є це, що пиянство серед запорожців виникало з самого характеру Січі. Була це одинока в Європі так велика оселя, у якій не було жінок. Не було тут також жодних публічних втіх. Одинокою розвагою, яка лишалась, була корчма. В неділі і свята альтернативою була ще церква, але - як помітив Віміна - деякі козаки з більшою охотою до шинку йдуть, як до церкви.

Тож у горілці топили запорожці свої смутки і радість. Додавав він їм відваги, розпускав язика і був одинокою втіхою у щоденному житті. Як написав у XIX ст. один з польських дослідників Козаччини от пили і пропивали все, що мали, навіть не згадавши про завтра, бо завтра не було їх, бо завтра в поле на герць з татарами і смерть, а по смерті нема кому що передати, коли б щось і було до передання. Щоб тільки зброя була добра, кінь хоробрий і одяг, то з рештою гуляй душа без контуша.

Ігор Галагіда

Використана література:

Beauplan W., *Opis Ukrainy [w:] Eryka Lassoty i Wilhelma Beaplana opisy Ukrainy*, przeł. Z. Stasiewska i S. Meller, pod red Z. Wójcika. Warszawa 1972.

Gliszczynski M., *Znaczenie i wewnętrzne życie Zaporozża podług Skalkowskiego*, Warszawa 1852.

Яворницький Д., *Історія запорозьких козаків*, т. 1-3, Львів 1991.

Na ciche wody. Dumy ukraińskie, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył M. Kasjan, Wrocław 1973.

Serczyk W., *Na dalekiej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny do 1648 r.*, Kraków 1984.

Podhorodecki L., *Sicz Zaporoska*, Warszawa 1970.

Vimina A., *Relacja o pochodzeniu i zwyczajach Kozaków sporządzona w roku 1656*, wyd. i przeł. T. Chynczewska-Hennel i P. Salva, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 30, 1985, s. 216-225.

“Ой люлі, котів два. Українські колискові пісні” “На галицьку ноту”

Фундація розвитку культури “Контакт” з Гданська видала книжку з касетою для дітей “Ой люлі, котів два. Українські колискові пісні” і касету “На галицьку ноту”.

Метою видання колискових є поміч українським батькам у вихованні дітей у рідній мові і культурі. Нагадус також призабуті сучасникам колісанки і забавлянки.

У добу споживацької культури, зорієнтованої також на дітей, годиться шукати такого змісту, що сприяє особистим контактам, формує культуру дитини, розвиває її естетичну й емоційну чутливість.

Книжка з касетою може бути використана різними способами дома, а також на заняттях з групами дітей.

В зошиті поміщено 15 пісень з нотами мелодій та простого акомпанементу для фортепіано, 38 текстів (вірші, забавлянки й загадки), а також 21 цікаву ілюстрацію тематично зв'язану з текстами.

На півці - пісні у інструментальному виконанні.

Збірка присвячена батькам, вчителям та опікунам дітей.

На касеті “На галицьку ноту” поміщено 13 пісень перемиського регіону. Музичний матеріал був зібраний на основі нотних записів українських та польських етнографів: Івана Коллеси, Володимира Гнатюка, Оскара Кольберга, Вацлава з Олеска, а також приватного архіву Ярослави Поповської з Перемишля.

Усі пісні в опрацюванні та виконанні членів Українського театру “Контакт” з Гданська. Крім голосів можна почути різні інструменти: скрипку, акордеон, басы, бубон, сопілки.

Заохочуємо до складення листовного або телефонного замовлення на подану внизу адресу.

Ціна комплексу колискових пісень – 15 зл., касети “На галицьку ноту” – 7 зл.

Івона Москалик

**Fundacja Rozwoju Kultury
“Kontakt”**

ul. Długi Targ 8/10

80-828 Gdańsk, tel. (0-58) 31 58 78

ВІДБУЛОСЯ

28.09.1996 – 19.01.1997

28.09.1996 - У Комаччі, що недалеко Сянока, під час Архієрейської Святої Літургії Перемисько-Варшавський Митрополит підніс до гідності Митрата Отця Пароха Івана Піпку. Новоіменованій Отець Митрат служить як священник у Комаччі від 1984 року, спочатку як сотрудник, пізніше як парох. Більшими його досягненнями було: докінчення будови вистрою церкви у Комаччі, будова церкви у Мокрому та організування молоді кожного року в Комаччі на "Сарепті". На це небуденне свято до Комаччі з'їхалися отці з Перемиського деканату, Краківсько-Криницького деканату, отці з України та численні прибулі вірні.

04-11.10.1996 - Митрополит Іван Мартиняк та владика Теодор Майкович взяли участь у торжествах проголошення блаженними пратулінських мучеників, зустрілися також з Папою Іваном Павлом II.

03.11.1996 - У Кобильниці Волоській відбувся дорічний храмовий празник в честь великомученика Димитрія. На празник приїхав Перемисько-Варшавський митрополит Кир Іван Мартиняк. Процесійно вийшли усі вірні зі своїм парохом о. Богданом Степаном та отцями з України, братами Чину Святого Василя Великого привітати Митрополита. Після привітання відслужено Архієрейську Літургію, на якій співали два хори з Перемішля: кафедральний "Горі серця" під диригуванням Володимира Паїташа та Перемиський український камерний хор під диригуванням Павла Любовича. Після Святої Літургії відбувся концерт дітей з околичних місцевостей під проводом вчительки української мови Ани Луки. Діти в своїй програмі нав'язали до постаті святого мученика Димитрія, покровителя парохії у Кобильниці та Митрополита Андрея Шептицького. Після дитячого концерту виступив Український перемиський камерний хор під диригуванням Павла Любовича, який виконав хоріві пісні церковної музики.

13.10.1996 - На свято Покрови у Хотинці була відправлення Свята Літургія, яку служили: Препозит Перемиської папугули о. митрат Степан Дзюбина, о. Богдан Прах, Ігумен о. Тимофей Феш та парох о. Богдан Степан. Традиційно вже, як кожного року, по Службі Божій перейшов процесійний хід на кладовище у Грушовичах, щоб віддати шану та відправити панахиду на могилі, загинутих воїнів УПА. На кладовищі долучили ще вірні з Кальникова зі своїм парохом православної церкви о. Василем Заброцьким.

14.10.1996 - Вірні греко-католицьких парафій Хотинця, Кобильниці Волоської, Гаїв, Поздзяча взяли участь у посвяченні церкви на Україні в Мостиськах ІІ. Вірні разом з отцем митратом Степаном Дзюбиною та о. Богданом Степаном, парохом, брали участь у богослужіннях в новопобудованій церкві. Парохом Мостиськ ІІ є о. Володимир Красуцький, священник дуже активний, який побудував вже другу церкву на своїх парафіях.

15.10.1996 - У Гаях розпочато будову нової церкви. Невеличка кількість родин, які скоріше приналежали до парафії Різдва Пресвятої Богородиці у Хотинці, а тепер у новоповсталій парафії Успення Пресвятої Богородиці рішили вибудувати церкву для своїх потреб. Гаї це село, яке лежить біля 2 км від Грушович, а 35 км від Перемишля.

5-8.12.1996 - Дні бандурової музики. Протягом чотирьох днів виступило майже 120 артистів професіоналів та аматорів з України, Польщі та Америки. Виступи оглядало майже 1500 глядачів. Спонсорами Фестивалю були: Міністерство культури і мистецтва, фундація ім. С. Баторія, польсько-українська фундація "Відродження", Воевідський уряд у Перемишлі та приватні спонсори. Перемиська публіка мала нагоду почути та побачити такі особи: Оксану Гарасименко, Богдану Фільц, Віру Придату, Людмилу Посікиру, Олега Созанського, Ларису Дедюх, Романа Гриньківа, Оксану Савицьку, Галину Менкуш, Миколу Дейчківського, Тараса Лазуркевича, Божену Корчинську, Тетяну Лободу. На сценах Фестивалю виступили також колективи: "Інструментальний секстет" під керівництвом Оксани Гарасименко, Капела бандуристок ім. С. Руданського під диригуванням Ганни Комарової, капела бандуристів "Карпати" під диригуванням Ярослава Мелеха, "Чарівні струни", "Віртуози Львова". Фестиваль вели Марія Туцька та Петро Сідор.

На концертах Фестивалю бандурової музики були присутні такі визначні особи: Галина Хоткевич, яка прибула з Франції, щоб надати Фестивалеві ім'я свого батька, композитора Гната Хоткевича. Галина Хоткевич все своє життя дбає за популяризацію і розвиток бандурової музики, тепер є на етапі організування музею Гната Хоткевича та бандурного музею в Харкові; професор Герасименко зі Львова - невтомний педагог і конструктор бандур. Він весь час стримить до того, щоб збудувати якнайбільш досконалий інструмент; Богдан Жаплинський - автор енциклопедії про бандуристів та бандуру; Наталія Якимець - яка, щотижня приїжджає до Перемишля з України, щоб

вчити дітей гри на бандурі та провадить ансамбль; Володимир Пайташ - людина, яка "засіяла бандурне зерно" в Перемишлі. Серед глядачів були присутні представники міської та воевідської влади, та на фінальному концерті у Народному домі Радник Амбасадки України в Польщі Теодозій Старак. Головним ініціатором та організатором і душею Днів бандурової музики є Ольга Попович, яка вложила багато праці, щоб такі фестивалі відбувалися в Перемишлі, очевидно при організаційній допомозі діячів перемиських суспільних організацій. Виступи бандуристів на перемиській сцені залишили у глядачів незабутні враження особливо після концерту капели бандуристів "Карпати", Українського товариства Сліпих зі Львова.

16-17.12.1996 - Відбувався Соборчик духовенства Перемисько-Варшавської архієпархії у Перемишлі у монастирі Сестер Службниць. Соборчик почався Святою Літургією, яку відправив митрополит Іван Мартиняк. В часі тривання соборчика отці спільно молилися та слухали духовних наук. В першій частині соборчика Кир Іван Мартиняк вручив номінації членам Пресвітерської ради і Колегії єпархіяльних радників. В склад Пресвітерської ради увійшли: о. Батрух Степан, о. Панчак Богдан, о. Гарасим Ігор, ЧСВВ, о. Сорока Андрій, о. миграт Піпка Іван, о. Прах Богдан, о. Старух Петро, о. Михайлишин Мирон, о. Маслей Артур, о. Феш Тимотей, ЧСВВ, о. Євген Попович, о. миграт Степан Дзюбина, о. Юшак Володимир, ЧСВВ. В склад колегії Єпархіяльних радників увійшли: о. Попович Євген, миграт Степан Дзюбина, о. Юшак Володимир, ЧСВВ, о. Сорока Андрій, о. Гарасим Ігор, ЧСВВ, о. миграт Піпка Іван, о. Михайлишин Мирон. У Перемисько-Варшавській архієпархії знаходяться чотири деканати в яких деканами та віцедеканами зістали: в Перемиському деканаті - декан о. миграт Іван Піпка, віцедекан о. Богдан Степан, в Краківсько-Криницькому деканаті - декан о. Мирон Михайлишин, віцедекан Юліан Кравецький, в Ольштинському деканаті - декан о. Ігор Гарасим, ЧСВВ, віцедекан о. Іван Лайкош, в Ельблонзькому деканаті - декан о. Андрій Сорока, віцедекан о. Євген Кузьм'як. Крім того для кращого функціонування митрополітчої курії о. Богдан Степан отримав номінацію на віцедеканшлера Курії. Префектом для питомців УГКЦ, що навчаються в Любліні назначено о. Богдана Панчака. Високопреосвященіший Кир Іван Мартиняк підніс о. Євгена Поповича до гідності митрофорного протоієрея. На соборчику обговорювано багато проблем, які торкаються життя нашої архієпархії, а саме проблеми духовної семінарії у Любліні, душпастирство молоді, відзначення 50-ліття акції "Вісла" та інші.

19.12.1996 - У Перемишлі традиційно в прицерковних приміщеннях була організована для дітей зустріч зі святим Миколаєм. При повному залі, який виповняли діти зі своїми батьками, почалася коротка програма дітей українського садочка та роздача подарунків від св. Миколая. На зустрічі з Миколаєм був присутній Митрополит Іван Мартиняк, владика Теодор Майкович, парох Євген Попович та інші отці. Подібну зустріч було організовано у Хотинці в світлиці з дітьми з пункту навчання української мови та дітьми з околиць сіл. Діти приготували артистичну програму. На зустрічі були присутні: отець парох Хотинця Богдан Степан та парох Кальнікова православної церкви о. Василь Заброцький.

Хотинець – діти з околиць місцевостей вітають св. Миколая концертною програмою. На першому плані Катерина Коваль з Гаїв.

Соборчик Перемисько-Варшавської Митрополії, який відбувся в дні 16-17 грудня 1996 р. у Перемишлі. На фотографії митрополит Кир Іван Мартиняк серед свого духовенства.

12.01.1997 - В перемиській архікафедрі Перемисько-Варшавський митрополит Іван Мартиняк підніс до гідності митрата та вручив мигру Всесвітлішому Отцю Євгену Поповичу - синкелу та пароху архікафедри у Перемишлі. Торжество відбулося на ранішній архієрейській Святій Літургії о годині 9.00. в присутності отців Перемишля та запрошених гостей. Отець митрат Євген Попович народився 1961 року в Члухові. Духовну освіту здобув на Католицькому люблінському університеті у 1981-1986 роках. 17.10.1986 року висвячений на священника архієпископом Мирославом Марусином у Старгарді Щецінському. У 1986-1988 роках працював як сотрудник в Пасленку та Ельблонзі. У 1988-1993 роках навчався у Римі, де здобув докторат східного канонічного права. В 1993-1995 роках судовий вікарій у Львові та викладач канонічного права в Львівській духовній семінарії. 1995-1996 – парох Гурова-Ілавецького. Від жовтня 1996 року парох архікафедри та синкел Перемисько-Варшавського митрополита Івана Мартиняка.

19.01.1997 - Свято Йордану. У цей день наш народ у своїй звичай торжественно посвячує воду зі своїм духовенством на пам'ятку Ісусового Хрещення в річці Йордан. Найбільш історичним, традиційним і вимовним місцем Йорданських святкувань серед усіх місць, де проживають українці в Польщі, є Перемишль зі своєю річкою Сяном. В день Богоявлення Перемисько-Варшавський митрополит відслужив Святу Літургію та процесійно перейшов зі священниками та вірними на річку Сян, де посвятив воду з польськими єпископами.

о. Богдан Степан

фотографії:

А. Марі, о. Б. Степан, о. Ю. Коваль, Б. Краєвський.

Перемишль - Свято Йордану

Фоторепортаж: Б. Краєвського (19.01.1997р.)

УКРАЇНСЬКІ КОЛЯДИ

У Перемишлі вперше видано касету з українськими колядками у виконанні українського Перемиського камерного хору під диригуванням Павла Любовича. Касету видає Архієпархіальне видавництво у Перемишлі. Колядки записано у Кафедральному соборі святого Івана Хрестителя у січні 1996 року. Звуко-режисер запису: Коляшко, Павло Любович. Виконавці: *Ольга Попович, Марія Фіцак, Катерина Колянчук, Анна Хома, Анна Любович, Романа Золотник, Оксана Масна, Ірина Спольська-Онішко, Олександра Смолинчак, Мирослава Фізьо, Ольга Туцька, Юрій Левосюк, Михайло Кузьм'як, Адріан Любович, Петро Любович, Петро Смолинчак, Марцін Наум'юк, Володимир Туз.*

На касеті записано такі колядки: *Бог Предвічний, Нова радість стала, У Вифлєсмї, Дивная новина, Ой видить Бог, Радість нам ся явила, Іде звізда чудна, Днесь поюче, На небї зірка, Добрий вечір тобі, Нині Адаме, Небо і земля, Що то за предиво, По всьому світу, Херувими свят, На йорданській річці, Вселенная, Всяческая.*

Концерт українського Перемиського камерного хору під час концерту на празнику Святого Великомученика Дмитрія у Кобильниці Волозькій.

Український Перемиський камерний хор заснований в 1992 році за ініціативою диригента Павла Любовича виріс на основі двох ансамблів: жіночої капели "Бандура" та молодіжної рок-групи "Dies Irae". З бігом часу круг членів нового аматорського колективу безупинно поширюється. Створюють його представники багатьох професій, яких єднає палка любов до української хорової музики.

Перемиський хор вивчає різноманітний репертуар: від пісні народної до класичної, проте особливу увагу присвячує церковній музиці, черпаючи найбільше з творчості Дмитра Борзнянського, Максима Березовського, Івана Недільського, Мирона Федорова, Кирила Стеценка.

Напружена праця піднята диригентом та хором принесла позитивні результати: успішні гастролі м.ін.

на Піддяшні, в Холмі, Ряшеві та Кракові. В 1995 році колектив брав участь у XIV Фестивалі української культури, що проходив у Перемишлі.

30 травня минулого року хор виступив на III зустрічах у Голї, 18 серпня на концерті церковної музики на святкуваннях 400-ліття Берестейської унії та коронації Ярославської ікони Богоматері, а в листопаді - на XIII Фестивалі "Перемиська музична осінь".

Хор визначив собі мету: все підносити артистичний рівень і своєю діяльністю засвідчує, що навіть в аматорському русі це реальне й можливе.

“МЕТАНОЯ”

- новий релігійний часопис

Появився новий часопис "Метаноя", якого видають брати-студенти ЧСВВ у Варшаві. Перший номер появився у січні 1997 року. Редагує редколегія: Атанасій Чипеш, Юстин Кучер, Сергій Крутовський, Єронім Горобець. Адреса редакції: **Czyjpesz Atanasij, Klasztor OO. Bazylianyw, ul. Miodowa 16, 00-246 Warszawa, Polska.** Часопис формату А4, 8 сторінок, чорно-білий, ломаний на три та дві колонки, сторінки прикрашені графіками.

На Різдво Христове у цьому році українському суспільству Польщі брати Чину Святого Василія Великого у Варшаві подарували новий релігійний часопис. "Метаноя" слово грецьке, що означає повну перемену внутрішнього ества людини, тобто внутрішнє навернення. Часопис призначений для молодого читача, хоча можуть у ньому знайти щось для себе люди різного віку. У "Метаної" автори пропонують: роздуми на різні богословські та моральні теми, відомості та події з церковного життя, про життя святих нашої Церкви, цікаві оповідання, поезію, сучасні церковні пісні, а також роздуми про ювілейні святкування 400-ліття Берестейського поєднання.

У своїому слові до першого номера часопису о. Володимир Р. Ющак ЧСВВ - Протоігумен заявив, що "Метаноя" - "це своєрідне нав'язання до давньої василіанської друкарської і видавничої традиції, це вихід напроти потребам сьогоденної людини, яка шукає правди, це свого роду школа життя перед дійсними проблемами, які буде ставити перед сьогоднішніми братами-студентами монаше і священниче служіння".

Бажаю братам-студентам, щоб редагована Вами "Метаноя" дійсно перемишувала читача, спричинювалася до його навернення, і щоб він знаходив у неї відповіді на багато проблем, які несе сьогоднішнє життя.

о. Б. Степан

Оголошення

Організатори V-го Фестивалу української сакральної творчості

Білий Бір '97, який відбудеться 19-21 вересня 1997 року, вже сьогодні запрошують взяти в ньому участь.

Хочемо, щоб програму Фестивалу виповнили наступні види сакральної творчості:

- пісня (авторська, співана поезія);
- поезія, проза;
- композиція;
- виставка – інсценізація;
- малюнок;
- різьба;
- фотографія;
- графіка;
- сценарій.

Готові програми (15-20-хвилинні на відеозаписах, магнітофонних касетах), праці, тексти тощо, треба буде надіслати організаторам до 26.05.1997 року.

Водночас організатори залишають за собою право до:

- кваліфікування до Фестивалу;
- обмеження часу виступу.

Після закваліфікування до Фестивалу пропонуємо можливість контакту з професійними музикантами для підвищення рівня програми, поглиблення своїх знань.

Для артистів-аматорів передбачаються нагороди.

Організаторами Фестивалу є: Греко-католицька парафія у Білому Борі, Школа ім. Тараса Шевченка та Об'єднання українців у Польщі – гурток у Білому Борі.

Від імені організаторів
Петро Баран

ZSO im. Tarasa Szewczenki
FESTIWAL
ul. Żymierskiego 27
78-425 Biały Bór
tel./fax. (0-966) 39 026

Звернення про фінансову допомогу при будові нової церкви в Гаях на Перемищині

Звертаємося до духовенства та вірних про фінансову допомогу при будові нової церкви в Гаях у греко-католицькій парафії Успення Пресвятої Богородиці, яку почали ми будувати у жовтні 1996 року. На сьогоднішній день побудовано фундаменти та згромаджено частину будівельних матеріалів. Наша парафія налічує 25 родин і самі не вміли сфінансувати цілої будови, тому звертаємось до Вас, дорогі брять і сестри, про поміч, особливо до наших земляків, які скоріше замешкували наші рідні землі: Гаї, Хотинець, Грушівичі та довколишні села. Надіємося, що при Вашій допомозі зможемо вибудувати церкву на нашій рідній землі, хоч вона знищена акцією "Вісла" в 1947 році, ця новобудована церква в якійсь мірі поверне духовно-національне життя на нашій рідній, українській землі.

Грошові пожертви просимо вплачувати на рахунок:

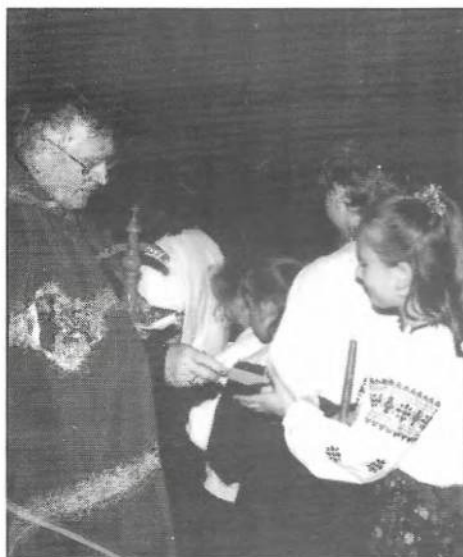
Parafia p.w. Zaśnięcia NMP
obr. biz.-ukr. w Gajach
Bank: Pekao SA O/Przemysł
Nr: 565004-05200027-2701-4-001110

За Вашу жертву щиро дякуємо!

Будемо поміщувати жертводавців у "Перемиських дзвонах" та по можливості в інших українських газетах.

Парох отець Богдан Степан

Представники будівельного комітету
1. Леон Коваль
2. Петро Нога

Кобильниця Волоська – дорічний храмовий празник в честь великомученика Димитрія.

Фото. Б. Красвського (1996 р.)

Зустріч Президента РП Александра Квасневського з делегатами УВКР - учасниками Конгресу українців у Польщі (04.04.1997 р.)

Фото Андрій Степан